

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HERALDISK TIDSSKRIFT

<i>Bo Tennberg:</i>	
Vasa stads frihetskors	205
<i>Åke Nisbeth:</i>	
Begravningsvåpen i Sverige	215
<i>Kolbjørn Ekkje:</i>	
Ei dansk-norsk slekt Falch i Cornwall	224
Heraldica varia	229
Heraldisk litteratur siden sidst	231

Dette hæfte er udgivet med støtte fra Nordisk publiceringsnævn for humanistiske tidsskrifter (Danmark) og Alfred Goods Fond.

Vasa stads frihetskors

Av Bo Tennberg

Bland de finländska stadsvapnen finns det två, som helt skiljer sig från de andra; de har vardera ett ordenskors hängande under skölden. Det är vapnen för städerna Vasa och S:t Michel. Här skall jag närmare granska hur det gick till då Vasa fick sitt frihetskors.

I samband med arbetet på ett fördrag om Vasa stads vapen läste jag mig vid, att det hade gått över fyra år från det staden förlänades frihetskors till dess en förordning om ändring av stadens vapen utfärdades med anledning av ordensförlänningen.

Med anledning av att sjuttio år förflutit sedan Finland hade vunnit sin självständighet uppställdes en ambulerande utställning av fanor, vapen och ordnar, som den 15 februari 1987 kom till Vasa. Här hade till utställningen fogats några i stadens arkiv förvarade förslag till hur en orden kunde upptagas i stadens vapen. Nu blev jag nyfiken på vad som egentligen hade skett under tiden mellan ordensförlänningen och utfärdandet av förordningen.

Då frihetskriget (även kallat inbördeskriget eller det röda upproret) bröt ut den 28 januari 1918 hade de upproriska, de såkallade röda, understödda av i landet förlagda ryska soldater, makten i södra Finland medan de regeringstrogna, de vita, samlade styrkor i norr. För att undgå att fängslas hade medlemmar av senaten, landets regering, tagit sig till

Vasa och ledde nu landet därifrån så länge kriget varade. Den 3 maj 1918 återvände senaten till Helsingfors och föregående dag, vid sitt sista sammanträde i Vasa, beviljade senaten staden rätt att upptaga frihetskors¹ i sitt vapen. Med anledning härav tillställdes staden följande reskript.²

»Till Wasa stad

Vid avslutandet af den verksamhet Finlands Senat utövat i Wasa under den genomgångna svåra tiden, känner Finlands Senat sig manad att till Wasa stad och dess innevånare uttala sin uppriktiga tacksamhet för den beredvillighet och gästvänlighet, som här kommit den till del. Denna tid av tre månader, som landets Regering varit förlagd till Syd-Österbottens historiska huvudstad, har varit av djupt ingripande betydelse för vårt folks öden, och frågor av allra största vikt hava här varit föremål för Regeringens åtgärder. Den varma sympati, som under denna tid kommit Finlands Senat till del från Wasa stad och dess innevånare, vilka med ofservillighet bistått Regeringen och till dess förfogande ställt nödiga hjälpmedel, har varit ägnad att i hög grad lindra tyngden av den börda, som vilat å Regeringen, och underlättat dess arbete.

För att hugfästa minnet av den tid, då Wasa såsom landets provisoriska huvudstad utgjort medelpunkten för Fin-

lands frihetsrörelse, har Finlands Senat beslutit berättiga Wasa stad att uti sitt stadsvapen upptaga Finlands Frihetskors.

Wasa, den 2. maj 1918.

Finlands Senat:

P. E. Svinhufvud. Jalmar Castrén.

Onni Talas. Heikki Renvall.

E. Y. Pehkonen.

./ H. J. Boström.«

Jag försökte nu få reda på vad som hänt i staden efter det den mottagit reskriptet. Ett besök i stadens arkiv gav en oväntat rik utdelning i form av handlingar, brev och bilder, tillräckligt för att ge en trovärdig bild av vad som hade skett under denna tid. Från Österbottens museum fick jag ytterligare bilder.

Ur detta material framgick, att redan dagen efter det reskriptet hade givits sammanträdde stadsfullmäktige och beslöt, att stadens sigill skulle ändras, samt uppdrog åt den kommitté, vilken »efter det staden den 13. Oktober 1917 återvunnit sitt gamla namn,³ enligt anmodan afgifvit yttrande och förslag i frågan om stadens sigill och vapen, att till Herrar Stadsfullmäktige inkomma med förslag, afseende Frihetskorsets anbringande å vapnet. Detta hade, i öfverensstämmelse med förslaget, af Herrar Stadsfullmäktige vid sammanträde den 18. Januari 1918 fastställts att i enlighet med gammal häfvd utgöras af gul vase i rödt odelat fält,⁴ hvarjämte förordnats att å sigillet skulle anbringas inskriptionen »Wasa stad – Waasan kaupunki«.

Citatet är från den berättelse kommittén den 22 januari 1921 avgav till stadsfullmäktige. De citat här nedan, vilkas källa ej anges, är från denna berättelse.

Då kommitténs medlemmar icke ansåg sig vara i besittning av nödiga heraldiska insikter för fullgörandet av sitt uppdrag, anhöll den »hos Herrar Stads-

fullmäktige om tillstånd att för ifrågavarande ändamål på stadens bekostnad anlita konstnärlig hjälp och sakkunnigt biträde, hvilken anhållan af Herrar Stadsfullmäktige den 24 maj 1918 bifölls.«

Staden hade enligt senatens reskript tilldelats frihetskorset, men därvid hade ej nämnts vilken klass av orden hade givits staden. Den här frågan hade uppenbarligen bekymrat kommittén då bland handlingarna finns ett privat brev skrivet den 18 december 1918 av ordföranden för självständighetssenaten Pehr Edvin Svinhufvud till B. B. Den bästa brodern var uppenbarligen kommitténs ordförande, borgmästaren Ivar Wilhelm Hasselblatt. De relevanta delarna av brevet lyder så här:

»Wasa stad hade full frihet att välja mellan de olika slagen af frihetskorset, enär intet i detta afseende bestämts på förhand af Senaten. Staden eger således låta uppgöra förslag till nytt vapen och sedan insända detsamma till fastställse af Senaten d.v.s. Statsrådet. Frihetskorset utgöres, s.s. Du kanske erinrar Dig, af tvenne slags kors, tvenne slags band och tvenne slags kransar. Korsen äro svarta för 4 & 3 klass, samt hvita för 2 & 1 klass, banden äro röda med hvita ränder för 4 & 3 klass, gula med röd kantrand för 2 & 1 klass. Kransen är med svärd och sabel för militära meriter samt utan dessa för civila meriter. Det är själfallet att staden får välja sig de vakraste af alla tecken inclusive kransen med sabel och svärd. Ehuru det hela måste bero på, huru det passar sig i den öfvriga omgifningen af vapnet, synes det naturligt att staden väljer första klassens stora kors och dertill hörande band samt militärkransen. (1^{sta} klass och storkorset äro lika utom att storkorset har en kraschan till den öfvriga grannlåten; staden är naturligtvis oförhindrad att anbringa äfven kraschanen å vapnet om det faller

sig lämpligt och prydligt!). Dessa upplysningar torde vara tillfylles för hrr Stadsfullmäktige; men skall jag, om så behöfves gärna stå till tjänst med vidare meddelanden.»

Kommittén hade, med den av staden givna fullmakten, vänt sig till den kända konstnären, professor Akseli Gallén-Kallela³ och bland handlingarna finns två brev av honom till borgmästare Hasselblatt i vilka Gallén-Kallela kommenterar ordensfrågan. I det första brevet, daterat den 10 februari 1919, skriver han bland annat:

»Först några orienterande anmärkningar ur heraldisk synpunkt hvilken i föreliggande fall icke torde kunna åsidosättas:

Vissa ordnar, t.ex. Johaniterorden gifva innehavaren rätt att anbringa tecknen i själfva vapenskölden. Då deremot hvaroch en enskild bärare af vapensköld har rätt att som innehåfvare af orden, hvilken som helst, anbringa dess insignier som dekoration utom skölden; vanligen under densamma, förefaller det mig som om Wasa stad borde begagna sig af den rätt, hvilken af senaten som ärebetygelse blifvit utdelad: att föra ordenstecknet i själfva vapenskölden, hvilken i föreliggande fall måste omkomponeras, så som Du föreslår: i tvänne fält, – om sedan horisontal-vertikal – eller diagonalfält är en smakfråga.

Frihetskorsets storkors har alldeles samma form som I och II klass, blott med en obetydlig modifikation i detaljproportionerna, och skiljes från de lägre klasserna endast på sin storlek och på det breda skärpet öfver skuldran vid hvilket detsamma hänger på höften, samt på den dertill hörande kraschanen eller stjärnan.

Emellertid har riksföreståndaren numera förordnat att till frihetskorsets I klass en något mindre, eljest likadan stjärna kan förlänas. Men då I klass bä-

res om halsen hörer därtill sålunda icke det breda ordensskärpet. För att i heraldisk bild antyda graden af storkors borde äfven skärpet intagas i vapnet, hvilket skulle ske sålunda att detsamma lades diagonaliter öfver skölden från höger uppe till vänster nede (enl. heraldiska »sinister & dexter«-begrepp). Att dela skölden i sneda fält enligt skissen i ditt bref kan ogärna låta sig göra, emedan från vänster uppe till höger nede dragen diagonaldelning antyder illegimitet.»

I det andra brevet, daterat den 21 mars samma år, skriver Gallén-Kallela följande, som är relevant i ordensärendet:

»Att placera korset hängande i band under skölden kan ju göra sig helt dekorativt men detta innebär icke någon förändring af vapnet ty som jag allaredan torde ha uttalat har varje ordensbärande vapenförare rätt dertill.

För att kunna komponera vapnet enligt detta förslag måste jag ovillkorligen veta om det verkligen är storkorset af frihetskors som Wasa stad erhållit emedan i detta fall ordensklenoden bör hänga i ett skärp med rosett (gult band med röda kantränder).

Om jag vetat af denna bestämda önskan hos vederbörande skulle jag sluppit mycken möda och tidspilan äfven hvad beträffar vapnets färger. Nu är jag ännu i ovisshet om hvilken heraldisk form för »vasen« önskas? Den från tornerlanspetsen till ris-faschin och senast till halmkärve metamorfoserade bildsymbolen? Jag har, mirabile dictu, sett denna symbol anbragt äfven i form af en kruka med två öron.

Du nämner att korset möjligen kunde placeras i högra (heraldiskt h.) hörnet upptill i skölden med vasen i mitten. Detta skulle ju nog låta sig göra och vore detta ditt förslag vida bättre än med stjärnan under skölden. Böra således tvänne förslag ännu utföras?»

Fig. 1. Gallén-Kallelas förslag.

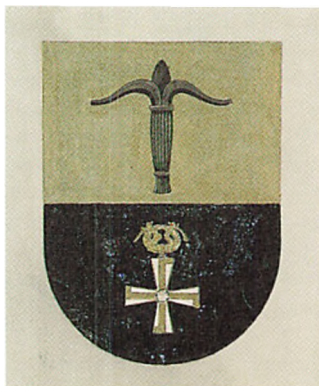

Fig. 2. Gallén-Kallelas förslag.

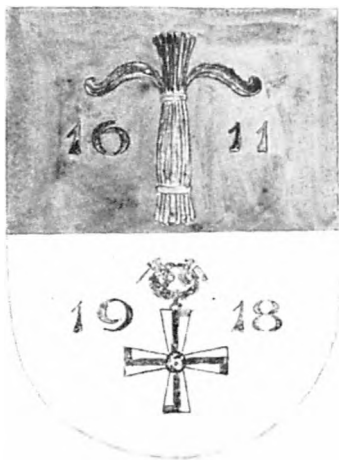

Fig. 3. Gallén-Kallelas förslag. Skölden delad i rött och silver.

Fig. 4. Gallén-Kallelas förslag. Skölden styckad i guld och blått.

Enligt handlingarna hade kommittén nu till sitt förfogande sju förslag, fyra av Gallén-Kallala, två av stadsarkitekt Alfred Wilhelm Stenfors och ett av arkitekt Carl Schoultz. De två sistnämnda har ej lämnat någon skriftlig motivering för sina förslag.

Gallén-Kallelas förslag har alla en sköld med två fält och med vasen i det övre fältet. Tre förslag visar en delad sköld med frihetskorset försett med krans och svärd i det nedre fältet, i ett av förslagen finns där ytterligare årtalet 1918. Det fjärde förslaget har en styckad sköld med frihetskorsets kraschan⁶ i det nedre fältet.

Arkitekternas förslag visar alla stadens röda sköld med sin vase av guld, endast frihetskorsets placering varierar. I Stenfors' ena förslag är korset utan krans och svärd placerat nedanför vasen, i det andra har vasen belagts med korset som nu har krans och svärd. I Schoultz' förslag är skölden krönt med en adlig krona och frihetskorsen utan krans och svärd befinner sig i sköldens övre högra hörn (fig. 1-7).

Sedan kommittén erhållit dessa förslag konstaterade den, att »frågan om det nya vapnet, som ju komme att för en

oöferskådlig framtid blifva gällande för staden, kunde därför, enligt vår mening, icke afgöras med ledning af de förefintliga förslagen«.

De följande förvecklingarna framgår bäst av kommitténs egen, redan ofta citerade berättelse till stadsfullmäktige.

»Utgående från denna synpunkt beslöt kommittén att hos Finlands t.f. minister i Stockholm, konsul Eug. Wolff, anhålla att denne, som ofta ådagalagt prof på sitt stora intresse för staden, skulle lemna oss sitt biträde för frågans lyckliga lösning. Det i antydda syfte affattade brevet till Herr Wolff afgick härifrån till Stockholm den 30 Juni 1919. Herr Wolff, som emellertid afgått från ministerposten sistnämnda dag och redan förstpåföljande dag lemnat Stockholm, hade fått berörda bref sig efter-sändt samt meddelade uti bref af den 23 Augusti 1919 att Dr. Tancred Borenus, stor konstkännare och bosatt i London, åtagit sig att af en ex professo heraldiker därstädes anskaffa och sedan till Herr Wolff sända ett acceptabelt förslag till vapen för Wasa stad.

Emellertid förlöt tiden utan att något angående Dr. Borenus' tillgöranden i frågan afhördes. Undertecknade, som

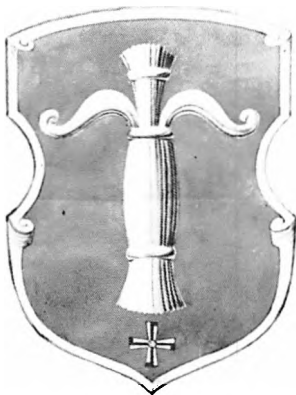

Fig. 5. Stenfors' förslag.

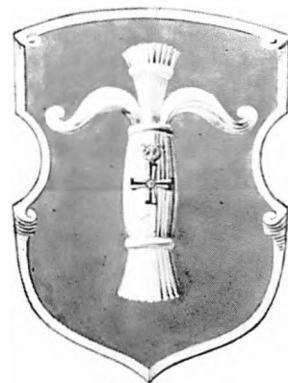

Fig. 6. Stenfors' förslag.

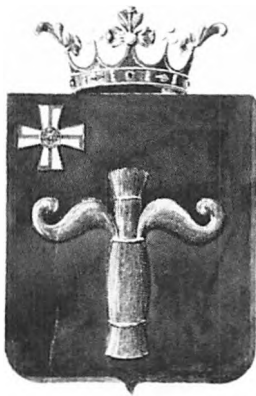

Fig. 7. Schoultz' förslag.

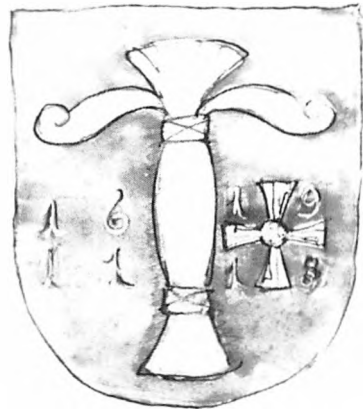

Fig. 8. Hjortzbergs förslag.

därför antogo att Dr. Borenius icke varit i tillfälle att fullgöra sitt åtagande, beslöt af sådan anledning efter atskillig korrespondens att vända sig till professorn vid Kongl. akademien för de fria konsterna i Stockholm Olle Hjortzberg, hvilken från sakkunnigt håll för oss rekommenderats. Bref härom till Professor Hjortzberg afgick den 28 maj 1920 och uti svarsbref af den 13 Juni s.å. förklarade Professorn sig skola med det första utföra det honom lemnade uppdraget.

Så långt hade kommittén kommit, då oväntat den 6 September 1920 ankom en skrivelse från Konsul Wolff jämte särskilda förslag till stadens vapen och sigill, utförda på Dr. Borenius' föranstaltande af Londonfirman Emery Walker. Och kort därefter, den 15 Oktober samma år, fick kommittén från Professor Hjortzberg mottaga särskilda af denne utförda vapenritningar.»

De av professor Hjortzberg utförda vapenritningarna bestod af fem förslag till vapen och sju förslag till sigill. De sistnämnda visar de olika vapenförslagen inpassade i förslag till sigill för staden, varför jag förbigår dem här.

I sitt brev framhåller Hjortzberg, att han i vapenfrågan rådgjort med riksheraldikern, friherre Fleetwood och att alla de insända lösningarna framkommit i samråd med denne. Innan Hjortzberg börjar presentera de olika förslagen anför han, att såväl Fleetwood som han själf anser, att ordenskorset ej lämpligen bör hänga utom skölden. Dessutom ber han om uppgift vilken krona staden har rätt att föra och fortsätter, »Finnes ej någon särskild rättighet till rangkrona, bör kronan antingen utelemnas eller också bör det vara en murkrona.⁷ Hvad så själva vapenskölden beträffar, bör man utgå ifrån ätt så litet som möjligt förändra den gamla.»

Jag försöker ej beskriva dessa förslag, utan återger Hjortzbergs brev till den del det behandlar dem. På så sätt framkommer Hjortzbergs egna tankar och samtidigt alla de uppgifter som står till buds om vapenförslagen.

»Om arrangementet göres som å försl. 1, framgår tydligast, att staden är dekorerad med frihetskorset (fig. 8).

Å nro 2 är vasen belagd med hjärt-sköld, visande frihetskorset i blått fält.

Fig. 9. Hjortzbergs förslag.

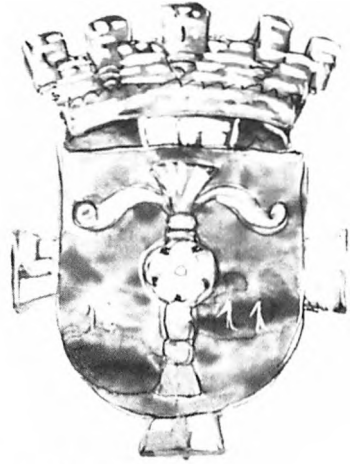

Fig. 10. Hjortzbergs förslag.

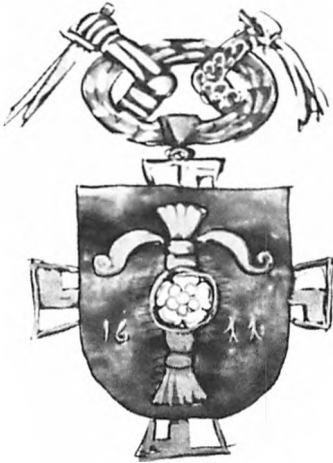

Fig. 11. Hjortzbergs förslag.

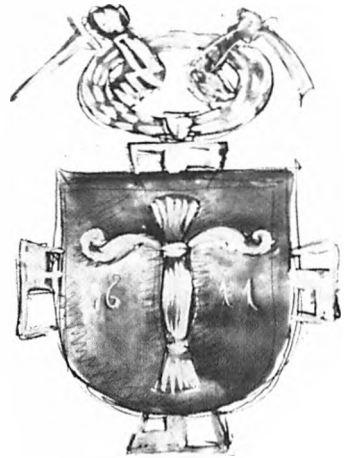

Fig. 12. Hjortzbergs förslag.

Jag föreslår blått, då man dervid erinras om Finlands färger, blått och hvitt. Rent heraldiskt förekommer ej hvitt, utan ersättes med silfver (fig. 9).

På 4 och 5 ersätter bandhållaren krona (fig. 11 och 12).

På 3, 4 och 5 bör ej mer af ordenskorset synas utom skölden, än att man tydligt förstår »svastikan« (fig. 10).

Å 5 saknas hvita rosen, å 3 och 4 är vasen deremot belagd med densamma. Rosen och vasen, två gamla heraldiska bilder gå synnerligen bra tillsammans. (Detta med vasen belagd med rosen har riksheraldikern ej sett.)

Förslag 2 har ju den olägenheten med sig, att en ny färg, af mig föreslagen till blått, måtte tilläggas. Hjärtskölden, som

visar det hvita korset (heraldiskt silfverkorset), kan hvarken ha gyllene eller silfverfält, då metall i heraldiken ej sättes mot metall, ej heller kan fältet vara rödt mot huvudsköldens röda.»

De av firman Emery Walker utförda förslagen har jag ej lyckats finna.

Nu fann sig kommittén överhopad med en mängd från varandra mycket avvikande förslag, varför den »beslöt att i detta dilemma hänvända sig till föreståndaren för historiska afdelningen i Arkeologiska kommissionen, Dr. Juhani Rinne med anhållan om hans utlåtande ej allenast i frågan om det bästa och i heraldiskt afseende riktigaste sättet för anbringande af frihetskorset å stadens vapen utan ock öfver de till kommittén inkomna förslagen till vapen för Wasa stad.»

I sitt svar av den 21 november 1920 framför Rinne, att han vid granskning av de uppgjorda förslagen har »fått den uppfattningen att förslagsställarna i allmänhet tillåtit sig alltför vittgående ändringar i den gamla vapenformen. Mest har det dock förvånat mig att själva frihetskorset har kunnat behandlas på så många olika sätt. Detta kan dock hero därpå att bestämmelserna i detta avseende varit mer eller mindre oklara. Innan jag kan uttala mig i sak vore det av vikt för mig att veta vilken klass av frihetskorset här får komma i fråga. Är det fråga om storkors, så kan detsamma knappast upptagas utan därtill hörande kädja i vilket fall det hela bör placeras utanför skölden. Är det åter fråga om frihetskors av de lägre klasserna bör det komma inom skölden, men troligen dock i alla fall med krigsemlen, emedan utmärkelsen tilldelats staden för förtjänster under krig. Så var det t.ex. med Verdun, som erhållit i sitt vapen hederslegionen. Jag skulle sålunda vara tacksam om närmare upplysningar i denna fråga.

Då det förefaller mig, att ingen av de

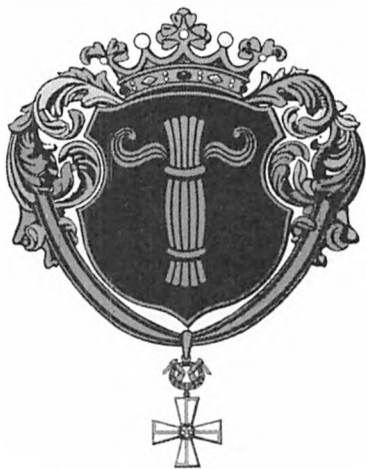

Fig. 13. Det fastställda förslaget.

nu föreliggande ritningarna kan såsom sådana godkännas och en ny ritning såväl till vapen som sigill sålunda är måhända nödig, ville jag fråga om staden tillåte mig att anlita en kompetent person att utföra desamma enligt de principer som ur heraldisk synpunkt kunna godkännas. Ytterligare vore jag tacksam om möjlighet att i principfrågan konferera med våra bästa heraldiska sakkännare också i sådant fall att en ersättning skulle komma ifråga. Med dessa fullmakter kunde saken säkerligen fås till bästa lösning.»

Kommittén ansåg sig kunna bevilja Rinnes anhållan om att få anlita utomstående hjälp, varefter han jämte förre statsarkivarien Dr. Reinhold Hausen, såsom expert, anlidade intendenten Eric O. W. Ehrström för att uppgöra ytterligare förslag.

Ehrström ritade sedan ett förslag till vapen, vilket Rinne och Hausen ansåg vara fullt acceptabelt, och kommittén hemställde i sin ovan ofta citerade skrivelse att stadsfullmäktige måtte antaga och godkänna förslaget (fig. 13).

Stadsfullmäktige godkände förslaget och sände det vidare för fastställelse, vilken gavs genom följande förordning.

»Förordning
om ändring av Vasa stads vapen.
Given i Helsingfors,
den 10 november 1922.

Sedan Finlands senat den 2 maj 1918, för att hugfästa minnet av den tid, då Vasa stad såsom landets provisoriska huvudstad hade utgjort medelpunkten för Finlands frihetsrörelse, berättigat sagda stad att i sitt vapen upptaga Finlands Frihetskors, varder i enlighet härmed på föredragning av Ministern för inrikesärendena, stadens vapen ändrat sålunda, att Frihetskorsen i guld och vitt med lagerkrans och svärd i guld anbringas nedanom vapenskölden, hängande i gyllene, med två röda ränder tecknat band, som omsluter sköldens nedre del.

Det alla, som vederbör, till efterrättelse länder.

Helsingfors, den 10 november 1922.

Republikens President
K. J. Ståhlberg.
Minister för inrikesärendena
Y. J. Eskelä.«

Då man granskar förordningen märker man, att den ej med ett ord nämner utseendet av Vasa stads vapen ehuru det enligt rubriken är fråga om ändring av vapnet. Vasa stads vapen saknar sålunda fortfarande officiell fastställelse.

Förordningen nämner ej heller vilken klass av frihetskorsens orden staden hade fått, utan beskriver endast det ordens-kors jämte band Ehrström ritat i sitt förslag. Detta kors svarar helt mot ordensstatuternas av den 4 mars 1918 beskrivning av första ordensklassens insignier, med undantag av att förordningen ger koret ett gyllene band medan bandet enligt statuterna skall vara gult. Då det i förordningen slagits fast, att ordensban-

det i detta fall skall vara av guld, bör guldets ej ersättas med gult då det är ett unikt hederstecken Vasa stad erhållit på detta sätt.

Då reskriptet, lika litet som förordningen, anger vilken klass av frihetskorsen staden tilldelats, men förordningen fastställt det kors, som Ehrström ritat och vilket, med just nämnda avvikelser, helt motsvarar ordensstatuternas beskrivning av ett kors av första klass, är det klart att staden i stöd av reskriptet och förordningen för ett frihetskors av första klass i sitt vapen.

Med tanke på då rådande förhållanden var det helt naturligt, att arbetet med vapnet och ordenskoret drog ut på tiden. Fram till år 1809 hade Finland varit en del av kungariket Sverige. Av historiska skäl hade den östra riksdelen kallats storfurstendöme, men administrativt hade den behandlats som en del av riket lik alla andra. Efter skilsmässan från Sverige 1809 förenades Finland som ett autonomt storfurstendöme med Ryssland. Något eget ordensväsen upprättades ej för storfurstendömet, utan det ryska ersatte det svenska. Då Finland år 1917 hade befriat sig från Ryssland, hade den unga republikens myndigheter föga erfarenhet av ordensväsen.

Då det nu gällde att enligt reskriptet föga det nyförlänade frihetskoret till Vasa stads vapen, fanns det ingen officiell instans med erfarenhet av ordensfrågor stadens myndigheter kunde rådfråga. Därför försökte man från olika håll få den kunskap som behövdes för avgörandet av de frågor, ordensför läningen förde med sig. Om slutresultatet av all mödan kan väl närmast sägas att det var fel men lyckat. Koret borde, som flere gånger nämndes, ha anbringits i själva skölden då det ju uttryckligen var ett heders-tecken till själva vapnet, men på det sätt saken avgjordes besparades det gamla Vasa vapnet från en extra vapenbild i

skölden, vilket ju ur heraldisk estetisk synpunkt var en god lösning. Att Ehrströms bild ej är heraldiskt korrekt i alla detaljer är sedan en annan sak och kan rättas av senare konstnärer.

Noter

1. Den 4 mars 1918 utfärdades Finlands Senats beslut, innefattande interimstatuter för Frihetsmedaljernas och Frihetskorsets ordenstecken. Enligt detta hade orden fem klasser, storkors, kors av första, andra, tredje och fjärde klass samt dessutom medalj av första och andra klass. Denna orden indrogs den 28 januari 1919 på årsdagen av frihetskrigets utbrott och ersattes med Finlands vita ros' orden. Frihetskorsket och frihetsmedaljen återupplivades år 1939 under det så kallade vinterkriget.
2. De handlingar, som kopierats i denna artikel, är delvis skrivna av personer som använt den rättstavning, som var i bruk före 1906 års reform, och här har stavningen ej moderniserats.
3. För att ställa sig in hos kejsaren hade några borgare i Vasa föreslagit, att staden skulle döpas om till Nikolaistad efter kejsar Nikolai I. Detta förslag drevs igenom och år 1855 bytte staden officiellt namn. Det nya namnet godkändes aldrig av allmänheten och användes därför endast i officiella sammanhang. Genast efter det landet erhållit sin självständighet återtogts det gamla namnet.
4. Vasa stads vapen har aldrig fastställts officiellt. År 1611 gav konung Karl IX staden ett privilegiebrev i vilket han, som ett tecken på särskild ynnest, gav staden sitt eget namn, Vasa, samt rätten att föra kungaättens emblem, vasen, i sitt sigill. Med tiden började staden använda ett vapen och förde då vasen i det. Vapnets tinkturer har växlat men slutligen har en vase av guld i en röd sköld kommit att anses som stadens rätta vapen.
5. Insignierna för frihetskorsets orden har ritats av professor Akseli Gallén-Kallela.
6. Den av Gallén-Kallela då ritade kraschanen hade fem trubbiga spetsar av vilka en var riktad nedåt. Utan något särskilt beslut har redan länge en spets riktats uppåt.
7. Finlands så kallade gamla städer, de som haft stadsrättighet före år 1960, har sedan länge för sitt vapen använt kronan för det historiska landskap i vilket staden ligger, eller hertigkrona i hertigdömen och grevekrona i grevskap. Dessa kronor har dock under historiens gång råkat ut för inflation, den gamla hertigkronan är nu kronan för en obetitlad adelsman och grevekronan kronan för en friherre. Ovanför de gamla städernas vapensköldar har de fortfarande kvar sin gamla rang. Den ovan nämnda regeln om användningen av landskapens kronor har dock undantag, så för till exempel Vasa stad en hertigkrona churu Österbotten var ett grevskap. Staden Björneborg (på finska Pori) har gått sin egen väg och använder en murkrona i stället för landskapets krona.

Begravningsvapen i Sverig

Av Åke Nisbeth

I Olaus Magnus' *Historia om de nordiska folken* (Olaus Magnus s 218) skildras »lysende och förnäma mäns likbegängelse«, som vi har skäl att anta utgående från författarens egna erfarenheter från 1500-talets första tredjedel, innan han drevs i landsflykt. Efter gammal sedvänja – »som dock i synnerhet i denna olycksaliga tid mera tillämpas blott till skenet än med verklig andakt och fromt iakttagande av kyrkobruken« lyder en inledande kommentar – såg en begravningsprocession »när arvingar och fränder skola följa en lysande och förnäm mans stoft till graven« ut på följande sätt. Först kom ett tåg av andliga. Efter dem och närmast liket, som vilade på en bår, red en man i rustning på en pansarklädd häst. Denne förridare höll

ett blottat svärd i höger hand med fästet »lyftat mot himlen« och på hans rygg hängde »den sköld med tillhörande märke, som den døde burit i strid«. Processionen återges också i ett av originalupplagans träsnitt – se fig. 1. Hästen, svärdet och rustningen skulle överlämnas till den kyrka där den døde begravs men för skäligt pris återköpas av arvingarna. Att så också skedde vet vi bl a genom senmedeltida testamenten, som föreskriver dels vilken rustning som skulle användas i begravningsprocessionen, dels med vilken summa denna skulle återlösas av arvingarna. Donation av jord til kyrkan förväntades också.

Skölden som burits i processionen skulle däremot stanna i kyrkan och upphängas på en förnämlig plats »till ett tecken att

Fig. 1. En lysande och förnäm mans likbegängelse. Träsnitt i Olaus Magnus, *Historia om de nordiska folken* 1555.

Fig. 2. Toresunds kyrka, Södermanland. Begravningsköld för Anund Sture, död 1463 (Statens historiska museum inv.nr. 12491). Foto Nils Lagergren, ATA.

denne utmärkte man varit boren av en ärorik ätt, och att han redligen kämpat för Guds ära och för sanning och rätt». Hur vanlig den av Olaus Magnus beskrivna begravningsseden var vet vi inte. Vad vi vet är att endast ett fåtal sköldar, som torde ha använts på det sätt Olaus Magnus anger, har bevarats till våra dagar. Till de äldsta hör två sköldar i Kristdala kyrka i Småland från 1300-talet med släkten Svinakulas vapen (Raneke 1978, Scheffler 1956 och där angiven äldre litteratur). Från Maria-kyrkan i Sigtuna kommer två sköldar, den ena över Eskil Isaksson (Banér) till Venngarn, död 1488, den andra över Karl Larsson (Björnlår), död omkring 1505/1506. Från Toresunds kyrka i Södermanland har bevarats en sköld med den äldre Sture-ättens tre sjöblad, troligen upphängd till minne av Anund Sture till Råfsnäs, död 1463 (fig. 2). En sköld i Strängnäs domkyrka är försedd

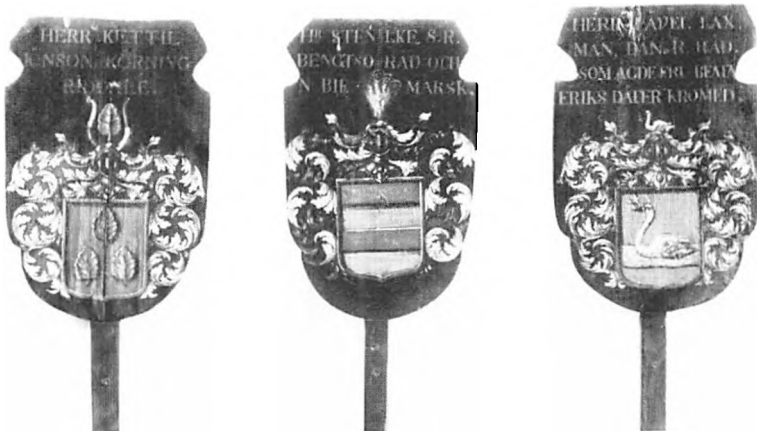

Fig. 3. Trosa landsförsamlings kyrka, Södermanland. Tre av anvapnen för Ture Pedersson Bielke, död 1577. Foto ATA.

med den s k Hammersta-ättens vapen (dock med färgerna rött och guld i stället för grönt och gult/guld), möjligen överlämnad till kyrkan efter Nils Eringgisleson, död 1440. Alla dessa fyra sköldar har formen av en s k tartsche, med ett urtag för lanssen, och har troligen varit i bruk innan de överlämnades till respektive kyrka. I Strängnäs domkyrka förvaras också en sköld med tillhörande hjälm, allt av ursprungligen krederat och målat trä. Vapenbilden är en sjuuddig stjärna och sköldens form antyder att den kan ha tillkommit under 1300-talets senare hälft. Denna sköld torde vara en ren åminnelse-sköld, icke avsedd att föras i strid eller i turnering. I Strängnäs finns dessutom tre lösa hjälmar, som hört till vapen av samma typ. Från mitten av 1300-talet är en minnes-sköld av samma typ som den sist nämnda Strängnäs-skölden med ätten Swertings vapen. Den har ursprungligen tillhört Visby Maria-kyrka men förvaras nu i Gotlands fornsal (Sveriges kyrkor 202).

Ytterligare vapensköldar från senmedeltiden har, som framgår av äldre beskrivningar och avritningar funnits i svenska kyrkor, men något särskilt vanligt kyrkligt inventarium förefaller de aldrig ha varit. Ända sällsyntare är en typ av minnestavlor med den dödes vapen som huvudmotiv som bevarats i Visby domkyrka (Maria-kyrkan) och som är uppsatta till minne av bröderna Olof och Filip Axelsson Tott, båda döda 1464, respektive Henrik Rosenkrantz, död 1537. På den sistnämnda tavlan finns också Tott-vapnet, som syftar på Rosenkrantz' mor Birgitta Olofsdotter Tott. Båda dessa vapentavlor har tillkommit på 1530-talet och ingår i en serie, som har Rosenkrantz som beställare (Svahnström 1978). I Fogdö kyrka i Södermanland finns ett par vapentavlor av samma typ, över Bengt Nilsson (Färila)

till Bergshammar, död 1546, och hans hustru Bengta Åkesdotter Tott, död 1542, som säkert inspirerats av de Rosenkrantzska tavlorna.

Mot slutet av 1500-talet upphörde skölden att höra till krigarens normala utrustning medan önskan att bevara minnet av döda »förräna män« levde kvar. Från 1500-talets senare del härrör också de äldsta exemplen på vad vi i Sverige brukar kalla begravningsvapen. Man nöjde sig då icke bara med den dödes personliga ättevapen utan kompletterade detta med en serie anvapen, minst åtta, för medlemmar av den äldsta adeln förekommer upp till trettiotvå anor. Liksom under senmedeltiden fördes också dessa vapen med i begravningsprocessionen varför de alltid är försedda med bärstängar, som i de allra flesta fall också bevarats när vapnen hängts upp i den dödes kyrka, såvitt möjligt i närheten av gravplatsen.

En av de äldsta serierna finns i Trosalands församlings kyrka i Södermanland, där den uppsatts till minne av Ture Pedersson Bielke till Gäddeholm (nu Thureholm), död 1577 (Wallin 1948). Huvudbaneret, med Bielke-vapnet och data om den döde, är målat på en träskiva, som sågats till så att den fått sköldform. De i detta fall sexton anvapnen är målade på mindre trätavlor av likartad typ (fig. 3). En annan, tidig serie finns i Maria-kyrkan i Sigtuna, där vapnen är målade på fyrkantiga träskivor. Den är uppsatt till minne av Christian Oxenstierna av Eka och Lindö, död 1592, och omfattar förutom huvudbaneret trettiotvå anvapen (fig. 4).

Redan ett stycke in på 1600-talet förekommer en rikare utformning. Själva skölden är kontursågad men har försetts med ett omgivande lövverk, utklippt i plåt som målats i vapnets heraldiska färger. Den hjälm med hjälmprydnad, som kröner vapnet, är skulpterad i trä. Data

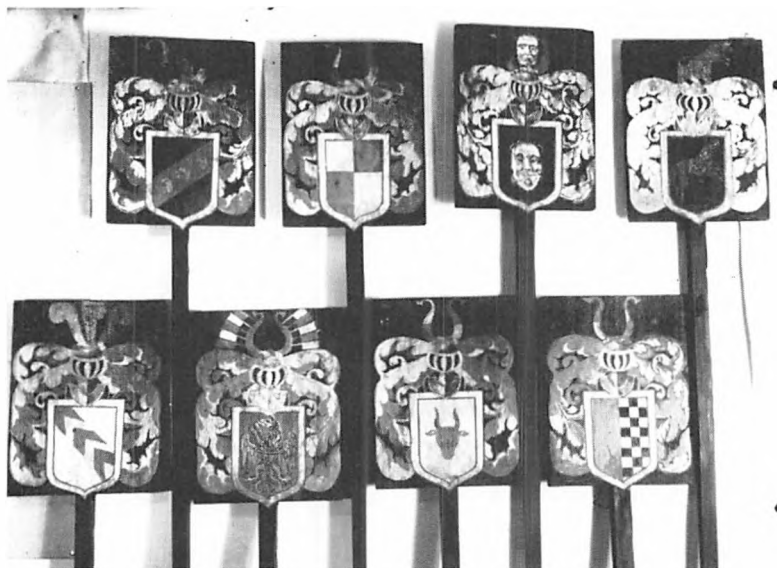

Fig. 4. Sigtuna, Mariakyrkan. Några av anvapnen för Christian Oxenstierna av Eka och Lindö, död 1592. Foto ATA.

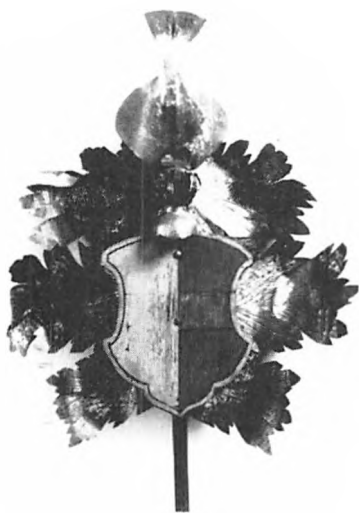

Fig. 5. Ytterselö kyrka, Södermanland. Huvudbanér för Hans Åkesson Soop, död 1619. Foto ATA.

om den döde är oftast målade på en särskild plåt som placerats på bärstången. Ett exempel på denna typ är t ex huvudbaneret i Ytterselö kyrka i Södermanland över Hans Åkesson Soop, död 1619 (fig. 5). De tillhörande anvapnen är i detta fall fortfarande målade på fyrkantiga träskivor. Nästa steg i utvecklingen är att sköldarnas konturer skulpteras i relief och mycket snart uppträder en ännu rikare utformad sköld där även vapenbilden är skulpterad i relief och där plåtlöven ersatts med skulpterat akantuslövverk, ofta samlat till tre »rosetter« på varja sida av skölden. Hjälmars och hjälmprydnader är i denna typ alltid skulpterade och uppgifterna om den döde återfinns inom en kartusch som är samkomponerad med själva vapnet. Ett bra och förhållandevis tidigt exempel på denna typ är huvudbaneret i Strängnäs domkyrka för riksamiralen Karl Karls-

Fig. 6. Karl Karlsson Gyllenhielms likprocession i Strängnäs 1651. Detalj ur kopparstick av Johan Sass.

son Gyllenhielm (halvbröder till Gustaf II Adolf), död 1651. Ett kopparstick som visar hans begravningsprocession återger också vapnet och vapenbäraren (fig. 6).

Från denna tid blir begravningsvapnen något av ett måste, inte bara för högre officerare och statstjänstemän av gammal adel utan också för nyadlade eller naturaliserade som fått nöja sig med mindre anspråksfulla sociala positioner. För de sistnämnda var det mestadels endast huvudbaneret som kunde komma ifråga. Begravningsvapnen kom på så sätt att bli något synnerligen karaktäristiskt för den svenska stormaktstidens kyrkointeriörer. I varje socken där det finns en eller flera herrgårdar finns i sockenkyrkan nästan utan undantag begravningsvapen i större eller mindre antal. Gravmonument över de förnämsta av adeln förekommer givetvis men endast sällan fr o m 1600-talets senare del, likaså väggepitafier. Den sistnämnda kategorien kom huvudsakligen till användning för präster och borgare. Utanför det svenska stormaktsväldets gränser finns knappast några direkta motsvarigheter till begravningsvapnen av den typ som denna artikel handlar om.

Storleken på huvudbaneren tilltog, lövverket blev allt yvigare och kompletterades med symboler av olika slag, som syftade på den dödes verksamhet i livsti-

den. Anvapnen kunde inte tillåtas växa på motsvarande sätt. Väggytrymmet i ett gravkor eller i en normal sockenkyrka var begränsat. Man provade andra sätt att komplettera huvudbaneret med anvapen. På t ex Adolf Axel Wellingsks huvudbaner från 1672 i S Laurentii kyrka i Söderköping har de sexton anvapnen placerats på ett grenverk, som omger vapnet. Vanligast blev att anvapnen placerades på grenarna i ett träd, ett för läderne och ett för moderne. Andra, kostsammare och specialritade lösningar förekommer också. Huvudbaneret i Jäders kyrka i Södermanland för Gabriel Turesson Oxenstierna af Croneborg, död 1707, har anvapenserier som kombinerats med urnor och pyramider, de sistnämnda försedda med målade latinska texter. Pyramiderna bärs i sin tur av symboliska gestalter, av vilka den ena föreställer Fama (Ryktet), den andra Tempus (Tiden) (fig. 7). Trots dimensionerna – höjden är omkring tre meter – visar bärstänger och krokare på sköldarnas och anvapenpyramidernas baksidor att de burits med i begravningsprocessionen innan de fick sin plats i kyrkan. Ett annat exempel på specialkomponerade anvapenserier finns i Västerås domkyrka och åtföljer där huvudbaneret för Pontus Fredrik De la Gardie, död 1692. De två anvapenserierna om vardera sexton sköldar har där placerats mot

Fig. 7. Jäders kyrka, Södermanland. Anvåpen (fåderne) för Gabriel Turesson Oxenstierna av Croneborg, död 1707. Foto ATA.

bakgrunden av ett i relief och färg rikt mönstrat draperi som bärs av två symboliska gestalter.

Ett osedvanligt praktfullt exempel på ett huvudbaner med två antråd finns i Kungsholms kyrka i Stockholm, uppsatt efter Robert Lichton, riksråd och greve, död 1692. I detta fall vet vi att arkitekten Nicodemus Tessin d y svarat för förslagsritningarna medan det är troligt, om också icke bevisat, att Stockholms då mest namnkunnige bildhuggare, Burchard Precht, utfört vapnen. Lichton var född av skotska föräldrar, vilket försakade problem när man skulle framställa anträden. Karl XI, som uppskattat Lichton, vilken enligt Ridrarhusgenealogierna »var en likaså stor slagskämpe som oförskräckt krigare«, gav Johan Peringskiöld, riksantikvarie och genealog, i uppdrag att sammanställa sexton anor, något som Peringskiöld nödgades göra utan att få tid att inhämta upp-

gifter från Skottland. Att en man med så hög samhällsställning som Lichton skulle begravas utan anvåpen, betraktade kungen som otänkbart (Nisbeth 1989).

Hur gick det då till när man beställde begravningsvapnen och vilka var leverantörerna? Ett bra exempel är det huvudbaner med två antråd, som uppsattes i Kimstads kyrka i Östergötland efter Axel Johan Lillie, död i Stettin 1696 (Karlsson 1940). Enligt kyrkolagen av 1686 fick en begravning icke ske senare än ett halvt år efter dödsfallet, om inte speciella skäl kunde åberopas. Lillies änka Agneta Wrede tillskrev därför kungen och bad om anstånd med begravningen, under hänvisning i första hand till att hennes man dött utanför Sverige. Det skulle också dröja intill början av 1698 innan begravningen i Kimstad ägde rum. Kontrakt med bildhuggaren Burchard Precht skrevs den 22 januari 1697 och innebar att han mot ett arvode på 900 dlr kmt skulle leverera ett huvudbaner och två antråd med sexton anor »av den storlek som den tiden brukeligt är«. De ännu bevarade vapnen överensstämmer väl med den några äldre Lichtonska uppsättningen. Huvudbaneret över Axel Johan Lillies farfar Axel Lillie, död 1667, jämte tillhörande anvåpen, av samma utformning som huvudbaneret men mindre än detta, är enligt bevarade räkenskaper tillverkade av bildhuggaren Henrik Lichtenberg i Stockholm (Karlsson 1945) medan ett vapen i samma kyrka över Carl Filip Strömfelt, död 1690, enligt ett monogram, som avslutar texten med personalier, är gjort av den i Östergötland bosatte och verksamme bildhuggaren Henrik Werner d y, som f. ö. signerat åtskilliga huvudbaner i östgötska kyrkor.

Snidandet av begravningsvapnen torde ha varit en ganska stadig inkomstkälla för stormaktstidens bildhuggare, både i Stockholm och i landsorten. Vapnen

Fig. 8. Strängnäs domkyrka. Huvudbanér för Petter Franc, död 1714. Ett typiskt exempel på den vanligaste typen under högbarocken. Vapnet är fortfarande avsett att bäras i likprocessionen. Foto S Hallgren, ATA.

Fig. 9. Strängnäs domkyrka. Begravningsvapen/epitafium över Peter Julius Starenflycht, död 1743. En kombination av begravningsvapen i högbarocka former och epitafium. Foto S Hallgren, ATA.

hade den fördelen, med undantag av rena specialbeställningar som t ex de tidigare nämnda anvapenserierna i Jäder och Västerås, att en stor del av dem, främst lövverk, hjälmar och grenverk till stamträd, kunde tillverkas mer eller mindre seriemässigt och hållas i lager för att tas till när en beställning kom. Då gällde det i första hand att tillverka själva skölden med sin vapenbild liksom anvapnen till anträden, när sådana var aktuella. Vilka förlagor bildhuggaren fick vid beställningen vet vi inte. Att beställaren levererat en tecknad och färglagd förlaga till huvudbaneret och till anvapenserierna har säkerligen förekommit. Så skedde t ex när pärlstickaren i Stock-

holm Petter Book gavs i uppdrag att förfärdiga fanorna vid Axel Lillies begravning 1692. Enligt kontraktet av den 13 juni 1692 skulle han arbeta »efter det vapen som mig givit är« (Karlsson 1940). Bildhuggarna i Stockholm hade också tillgång till Riddarhusets sköldar och till den heraldiska expertisen som var knuten till Riddarhuset.

En av Stockholms flitigt anlitate bildhuggare under tiden från sekelskiftet 1700 och fyra årtionden framåt var den i Mecklenburg födde Gabriel Beutin (Nisbeth 1958). Även han anlitate för tillverkning av begravningsvapen, något som framgår bl a av bouppteckningen efter honom från mars 1743 (han dog

den 11 december 1742). Verkstaden och lagret värderades av några hans yrkesbröder. Om lagret säger värderingsmännen: »wad boohl och Gijrijdoner angår och dätt färdiga arbet af Gialmar och Vapen lööf lemnas intet någod verdi efter dät är sådant uthur modet«.

Beutins yrkesbröder hade säkert egna erfarenheter av att begravningsvapnen inte längre var något av ett måste vid adliga begravningar. Dock har några av de allra praktfullaste begravningsvapnen tillkommit på 1710- och 1720-talen, bl a huvudbaneret och »anträden« för Axel Sparre, död 1728, i Linköpings domkyrka och huvudbaneret för Carl Piper, död i rysk fångenskap 1716 och begravd i Ängsö kyrka tre år senare. Några vapen finns icke till det sistnämnda, av naturliga skäl. Carl Piper var den förste av sin ätt, adlad 1679, friherre och greve 1698. Såväl Sparres som Pipers vapen torde ha utförts av någon av Stockholms mest framstående bildhuggare. Enstaka huvudbaner av traditionell typ, d v s med skölden omgiven av akantuslöverk, och av måttlig storlek, tillkommer ännu vid 1700-talets mitt eller ännu senare. Ett gott exempel på dessa »efter-slantare« finns i Svanskogs kyrka i Värmland, uppsatt till minne av Gustaf Magnus Uggla, död 1763, och troligen utfört av den värmländske bildhuggaren Isak Schullström, som roat sig med att snida vapenbildens uggla i det närmaste som friskulptur och »efter naturen«. Till de allra senaste exemplen hör begravningsvapnet över Carl von Axelsson, död 1795, i Eds kyrka i Värmland.

I den sistnämnda kyrkan finns också ett par minnestavlor av i princip samma typ som äldre begravningsvapen, d v s vapensköldar, omgivna av lövverk och med en kartusch med data för de döda. I själva verket rör det sig om epitafier och de har säkerligen aldrig burits i någon begravningsprocession. Varje minnes-

Fig. 10. Strängnäs domkyrka. Epitafium över Isak Cedercrantz, död 1754. Vapenbilderna här infogats i ett epitafium i senbarocka former. Foto S Hallgren, ATA.

tavla innehåller dessutom två vapen, nämligen vapen för ett gift par. Vapnen för makarna Carl Fredrik Uggla (död 1794) och Agneta Elisabeth Didron (död 1778) har placerats bredvid varandra, omgivna av lövverk, och med en gemensam inskriftskartusch som lämnar uppgifter om de två och som också meddelar att tavlan uppsatts av parets son Carl Fredrik Uggla d y. Den andra minnestavlan med likartad uppbyggnad är ägnad makarna Frans Karl Didron och Agneta Beata Drakenberg, enligt inskriftskartuschen uppsatt 1787 (han hade dött redan 1749, hon 1765 – paret var föräldrar till Agneta Elisabeth Didron, gift Uggla).

I mer än 300 år levde således traditionen att hedra minnet av en död adelsman genom att överlämna det vapen som bars i begravningsprocessionen till den kyrka där han begrovs. Från början var det en sköld, som burits av den döde, sedan en målad eller skulpterat framställning av den dödes ättevapen, där så var möjligt kompletterat med anvapen. Ur personhistorisk och heraldisk synpunkt utgör dessa vapen ett värdefullt källmaterial, vars sanningshalt när det t. ex. gäller vapnens tinkturer eller anorna inte alltid är hundra procentig. Inte sällan är de konstverk av högsta kvalitet, och ett stilbildande inslag i de kyrkointeriorer där de har sin plats. Tyvärr hör de dock alltför ofta till de kyrkliga inventarier som sätts på undantag när det gäller vård och konservering. Aktiva släktföreningar har ibland lämnat bidrag till konserveringsarbeten, men om man skall råda bot på det förfall som i framtiden hotar begravningsvapnen torde det krävas tillskott från rikare källor än släktföreningsfonder och donationer av enstaka intresserade.

Citerad litteratur:

Karlsson 1940 (William Karlsson, Ett bidrag till högre ståndsbegravnings historia, Rig 1940, s. 78 ff).

Karlsson 1945 (William Karlsson, Ståt och vardag i stormaktstidens herremanshem, Lund 1945).

Nisbeth 1958 (Åke Nisbeth, Gabriel Beutin. En bildhuggare i Stockholm under förra hälften av 1700-talet, Fornvännen 1958 s 177 ff).

Nisbeth 1989 (Åke Nisbeth, Begravningsvapen, Kulturmiljövård 1979:6 s 29 ff).

Olaus Magnus (Olaus Magnus, Historia om de nordiska folken, del 3 (tolfte till sextonde boken), Sthlm 1916).

Raneke 1978 (Jan Raneke, Två medeltida stridssköldar, Fornvännen 1978).

Scheffer 1956 (C G U Scheffer, artikeln Begravningsvapen i Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid, band 1, Malmö 1956).

Svahnström 1978 (Gunnar Svahnström, Riddare med rödgul vimpel, Gotländskt arkiv 1978).

Sveriges Kyrkor 202 (Sveriges Kyrkor vol. 202, Visby domkyrka. Inredning, förf. Gunnar och Karin Svahnström, Katrineholm 1986).

Wallin 1948 (Sigurd Wallin, Kyrkoinredning för herremän, Sthlm 1948).

Ei dansk-norsk slekt Falch i Cornwall

Av Kolbjørn Ekkje

Ivall sette for nokre år attende fram eit spørsmål om ei dansk-norsk slekt Falch og innhaldet i ei rekkje samansette Falch-segl frå Falmouth, Cornwall. Då spørsmålet om dei engelske Falch-segla truleg vil ha ei vidare interesse, vil eg her leggja fram dei resultatane og førebels er komen fram til.

Av opplysningane om slekta i Cornwall er tradisjonen den at kapteinløytnant i den danske marinen, Niels Falch senior, kom til England og slo seg ned i Falmouth i første del af 1700-talet. Det er litt uvisst om han vart konsul, men sonen Barnet Neilson Falch var konsul i Falmouth i midten av 1700-talet. Saka vart lagt fram for Rigsarkivet i København og i svaret vert det sagt at den første konsul Falch som er kjent i Fal-

mouth, er Berend Falch, nemnd som konsul i Falmouth 1751. Son hans, Neils B. Falch jr. var i følgje Ivall konsul i det 18. hundreåret. Neils B. Falch hadde eit ovalt segl med dette skjoldet: Ein falk med hovudhette som sit på eit vagl. Til venstre for skjoldet ein skjoldhaldar som nærast støt seg til skjoldet: Merkur med vengjestaven. Rundt seglet er innskrifta: SIGILVM · CONSVLIS · DANICI · IN · FALMVTHO * (fig. 1).

D. E. Ivall har nyleg gitt ut ei bok der han har ei teikning av dette seglet. Han har og ei teikning av ein livreknaпп som er brukt av konsulslekta. På denne er det berre hjelmteiknet som er prega: *Ein falk som stig opp av ei grevkrone* (fig. 2).

I same boka, er det teikning av eit seglavykk og ein livre-knaпп for Wil-

Fig. 1. Segl for dansk konsul Falch i Falmouth, Cornwall.

Fig. 2. Livreknaпп for konsulslekta Falch i Falmouth.

Fig. 3 og 4. To hjelmtaikn for slekta Gay.

liam Gay i det 19. hundreåret. Denne familien var inngift med Falch-familien og det er likt til at hjelmtaiknet er tatt frå Falch-våpenet: Ein falk som står på ein vulst framfor eit tre, med ei nedvend pil i høgre bein. På brystet har falken eit jakobs-skjel som finst i fleire Gay-våpen (fig. 3 og 4).

I tillegg til desse 4 illustrasjonane som Ivall har tatt med i boka si, så har han sendt meg tre andre seglavtrykk brukt av Falch-slekta. To av dei er alliansevåpen med to ovale skjold. Våpena til høgre er identiske: Falk med hovudhette som sit på eit vagl. Hjelmtaikn: Ein oppstigande (issuant) falk or ei krone. Våpenet til venstre («konevåpenet»), er litt ulike i dei to segla. Begge har eit våpen som er kløyvd og har første feltet delt, og begge har likt hjelmtaikn: Opp av ein krønt hjelm, ein jarnkledd arm som held ein løfta sabel. Så kjem variasjonane. I det eine seglet kan våpenet i 1. firdel ved første augnekast sjå ut som einsfarga med gull skravering. Ved nærare etter-syn, så kan det oppfattast som små, ovale gjenstander (hasselnøtter?). 3. firdel har einsfarga raud skravering. 3. og 4.

firdel har ein biskop med mitra som står på ein skjoldfot, venstre handa held han i sida og høgre handa kring ein krossstav (fig. 5).

I det andre seglet, som helst er det eldste av dei, er dei ovale gjenstandane i 1. firdel liggjande og skraveringa i 3. kvadrat er skravert blå. I andre halvdel er biskopen blitt indianar, skjoldfoten er naturleg terreng, mitraen er blitt fjørprydna, bispekappa er blitt uniformsfrokke med 5 knappar og bispestaven er blitt til indianarspjot (fig. 6). Eit siste seglavtrykk viser berre hjelmtaiknet

Fig. 5. Falchvåpen med biskop med mitra.

Fig. 6. Falchvåpen med indianar med spjot.

med krona og den jærnkledde armen og sabelen (fig. 7).

Etter ei bok om Falmouths historie som er skriven av ein Falch-etterkommar, så skal Neils Falch senior ha vore kapteinløytnant i den danske marinen og skal ha vore gift med Anne Margrethe Scavenius, dotter av kaptein Laurits Scavenius ved det norske artilleriet. Han skal igjen vera barnebarn av sjællandsbiskopen Scavenius. Etter det Ivall visste, så skulle biskopen i figur 5 vise til biskop Scavenius men det er og ein tradisjon om at ein familie Pederson som var inngift i Falch-slekta skal ha brukt den jærnkledde armen.

Me skal her gå litt inn på desse tradisjonane og vil då finna ut at ikkje alt stemmer heilt. Topsøe-Jensen har ingen kapteinløytnant Niels Falch. Den einaste som høver, er kapteinløytnant Olaus Falch, nemnd i tidsrommet 1700–1711. Han var gift med ei dotterdotter av biskop Christen Tausan i Stavanger. Det går fram av rettsaker og brev frå biskop Bircherod, at 100 rdl som var gitt til Stavanger Skole var blitt tatt med i dødsbuet til biskop Tausan. Derifrå var det gått til sonen Mats Tausan (d. 1688).

Fig. 7. Hjelmeitekn for slekta Falch.

Han døydde barnlaus og arvingane hans var broren Claus og to born etter ei søster som var død. Eit av desse borna var gift med Olaus Falch. Han omtalar kona som »salige« i alle breva etter 1704.

Stavanger Borgerbok nemner ein Oluf Nielsen Falch, borgar 1690, åtte ei jagt og dreiv handel. Han var gift med Elina Jacobsdtr., d. 1793, 37 år gl. Ho er sagt å vera dotter av presten Jacob Andersen Hase i Suldal. Dei hadde dottera Anna som vart døypt og gravlagd 1691. I 1694 får han ein vandelsattest på Rådstuen og det er det siste vi høyrer frå han. Borgerboka meiner at han er identisk med Olaus Falch, kapteinløytnant i København, som i 1703 er skyldnar til Stavangerborgaren Thommesen.

Noko som stør opp under hypotesen om at Oluf Nielsen Falch (n. 1690–94) er identisk med Olaus Falch (n. 1700–1711), er at i originaldokumenta er begge skrivne som Olle, Ole og Oluf. Kapteinløytnanten har i tillegg skriveforma Olaus. Det siste me høyrer frå han er at han blir utveksla med ein svensk kornett i 1711. Når me veit at han aldri gjorde opp for seg, uansett kor mykje biskop Bircherod var etter han, så er det lett å

tenkja seg at han har reist til England og byrja eit nytt liv. Her har han endra namnet til Neils Falch. Både Neils og Olaus har ein fellesnemnar i Nicolaus.

Denne Oluf Nielsen Falch kan tenkjast å vera ein etterkommar etter Bent Nielsen, fogd på Lista 1572 og 1573. Han dreiv med oppaling av falkar og vaktlar og er nemnd i to saker om dette. Ein gong klagar hr. Truels Holgeron på Bjelland (Lista) over at Bernt Nielsen skulle ha stemna han for tinget for at han skulle ha kjøpt nokre falkar; noko som Bernt ikkje kunne prova. Son hans er nok den Niels Berntsen Faack (Falck) som likecins var fogd på Lista rett etter 1600-tallet.

Tradisjonen om at Anne Margrethe Lauridsdtr. Scavenius var dotter av artillerikapteinen Lars Scavenius kan ikkje stadfestast. Den jarnkledde armen som held ein sabel kunne tyde på at dette er rett. Det er ein Lars Scavenius som var kaptein i det norske artilleriet. I følge Ovenstad var han gm Johanne Hirtznach. Tidsrommet kan høva, men dei var barnlause. Om han var av sjællandsbiskopen si slekt, har eg ikkje funne ut. Men me treng ikkje gå til Danmark for å finna ein biskop Scavenius. Biskop Schaboe i Stavanger hadde ei bra ettersekt på denne tida og Mareken Hendrichsdatter (Reimers) enkje etter fordums kapellan i Stavanger, Laurids Klausen Scavenius, bur i 1701 på Harrestad i Randaberg sokn. Ho har 4 søner, 3 er kapellane og den 4. er Laurids Lauridsen Schaboe, 28 år, gift og busett i England. Det er ikkje så urimeleg å tru at det er han som er far til Anna Margrethe Lauridsdtr. Scavenius, men ho kan og vera søster hans og såleis vera 2. kona til Oluf Nielsen Falch.

Det er nok og kjennskapet om at Anne Margrethe var av bispeslekt, at det var ein biskop Scavenius i Danmark, og at det er brukt ein biskop med mitra i eit fa-

miliesegl som har ført til tradisjonen om at seglet viser attende til biskop Scavenius.

No trur eg likevel ikkje det er biskop Scavenius som det blir sikta til med indianaren («villmannen») / biskopen i seglet. Går me attende til Olaus Falch og den tidlegare kona hans, så veit me at ho var dotterdotter av Stavangerbispen Christen Tausan. Og denne biskopen hadde eit våpen som kan vera bakgrunnen for denne skjoldfiguren. Christen Tausan og søstera Mette Matsdtr. sine våpen er kjende frå epitaphia i Stavanger Domkyrkje. Begge fører ein villmann med ei klubbe i høgre handa. Hjelmteiknet er ein halv villmann med klubba over aksla. Våpenet til søstera Mette Matsdtr. har fargar. På raud grunn, ein naturlegfarga villmann med grønt lenkedelede og hovudkrans. I høgre hand ei brun klubbe.

Eg er av den oppfatninga at villmannen biskop Tausan brukte i våpenet har utvikla seg såleis: Først til ein indianar med uniformsfrakk (som jo var den tids villmenn), deretter til ein biskop med mitra som viser til biskop Tausan. Truleg er skjoldhaldaren Merkur det siste steget på utviklingsstigen.

Den einaste av dei 3 døtrene til Christen Tausan som eg har registret er Anna Christensdtr. Tausan (d. 1680) gm to sokneprestar i Karrebæk, først Jacob Pedersen Liunge (d. 1668/19/3) og så Cornelius Poulsen Lyng (ca 1659–ca 17. .) (Wibergs præstehistorie 583. 10 og 11).

Det at den einaste kjende dotter av Oluf Nielsen Falch og Elline Jakobsdatter heiter Anna kunne tyde på at Elline Jakobsdatter er dotter av Jacob Pedersen og Anna Tausan.

Denne Jakob Pedersen er mest sannynleg identisk med Jacob Pedersen som var kapellan i Stavanger 1635 og 1637 og brudlaupet har nok stått her.

Dette året underskriv han domkapitellsprotokollen saman med nettop biskop Tausan, Scavenius, Scaboe. Alle saman personar som har ei viss tilknytning til seglet.

Jacob Andersen Hase har heilt ukritisk fått seg tillagt ei heil rekkje med born som ikkje er hans. Ukritisk, av di fleire av dei må vera fødde etter at kona var fylt førti, ja til og med etter fylte 50 år. Det viser seg og at minst to av døtrene, som i kjeldene er kalla Hase, er døtre av skreddaren Jakob Jensen og kona Elline (Jakobsdtr.) i Stavanger.

Held vi dette saman med Elline Jacobsdtr. (gm. Oluf Nielsen Falch) også er gitt tilnamnet Hase – og det faktumet at første firdel i det samansette skjoldet kan skildrast som hasselnøtter, så sit me brått med tre Jakob Hase/Hasse. Jacob Andersen, sp. i Suldal, Jacob Andersen sp. i Karrebæk og Jacob Jensen Hase, skreddar i Stavanger.

Det er ikkje Skjællandsbispen som opplyst, men Stavangerbispen som er bakgrunnen for tradisjonen. Eg vil anta at Anna Margrethe Scavenius gm. Niels Falch er dotter av denne Laurids som bor i England 1701 og ikkje artilleristen Lars Scavenius. Anna Margrethe Lauridsdtr. Scavenius blir då oldebarn av Stavangerbispen Christen Tausan og tipoldebarn av biskop Scavenius.

Fig. 8. Våpensegl for kaptein Henrich Falch.

Kyrkjeboka for Stavanger tek til 1688 og ingen andre born er døypte 1688–1693. Oluf Nielsen/Olaus Falch må vera fødd om lag 1650/55 da han truleg er eldre enn kona (f. 1656). Ein Henrich Falch er kaptein ved 3. Ryfylkeske kompani 1756–63. Våpenseglet hans er ein falk som står på mark, hjelmtteiknet ein armert arm med sverd mellom to vengjer (fig. 8).

Litteratur:

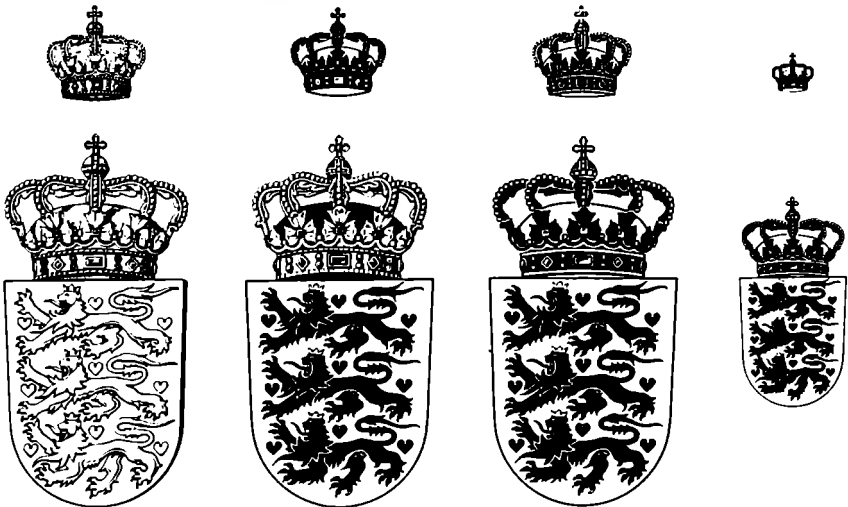
Sir Bernhard Burke's Authorized Arms p. 63 og pl. XIV.
D. Endean Ivall: Cornish Heraldry and Symbolism (1987).

Heraldica varia

Danmarks våben og krone

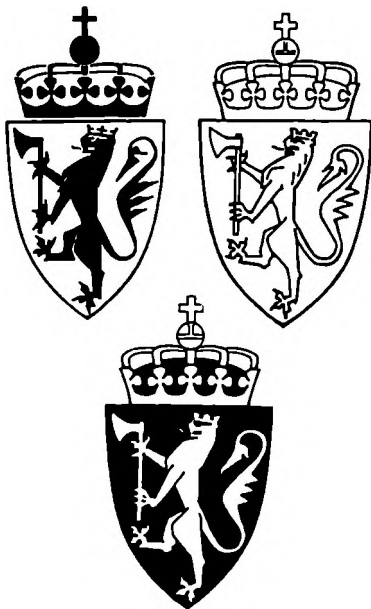
Siden Rigsarkivet i 1985 overtog sager vedrørende rigsvåbenet, har behovet for gode, reproducerbare versioner af statsvåbenet og kongekronen været mærkbart. Da den senest tegnede udgave led af nogle stilmæssige svagheder, måtte Rigsarkivet ofte henvise til Fr. Britzes ældre, stilrene gengivelse. Hans tegning forudsætter imidlertid en omhu i reproduktionen, som nutidens teknik eller vaner ikke fuldt ud honorerer, og tegningens detaljer sætter også visse grænser for anvendeligheden. Det blev derfor hurtigt Rigsarkivets ønske at få fremstillet en ny, brugbar version af de traditionsrige statskendetegn. Det er en præstation at nå frem til et resultat, der både respekterer den historiske kontinuitet og hensynet til nutidig brugsgrafik og samtidig er et utvetydigt signal om autoritet og identitet. Våbenet har rødder tilbage til valdemarstiden, kronen til cneuvælden.

I realiteten var der kun én dansk våbenkunstner, der kunne løse denne opgave – kgl. våbenmaler Aage Wulff. Siden slutningen af 1940'erne har han tegnet en række fremragende kommunevåbener, militære mærker og private exlibris m.m. og har fra 1967 malet våbenskjoldene for nye elefant- og storkorsriddere til Frederiksborg slotskirke, men fik ikke i mange år den opgave at tegne officielle versioner af den kongelige og statslige heraldik, som hans talent klart berettigede ham til. Dybt fortrolig med heraldikkens væsen har han skabt våbenkunst af meget høj lødighed. I 1986 leverede han tegninger af statsvåbenet og Færøernes og Grønlands våbener til hof- og statskalenderen. Rigsarkivet arbejdede derefter på at få staten til at frikøbe gengivelsen af statsvåbenet og desuden erhverve de nødvendige varianter af dette og af kongekronen, for at tegningerne kunne blive stillet til rådighed for samtlige statsinstitutioner.

Aage Wulffs versioner af det danske statsvåben og kongekronen imødekommer behovet for hensigtsmæssig reproduktion i forskellige sammenhænge. Den helt udfyldte krone egner sig til meget små gengivelser.

Dette viste sig imidlertid ikke at være så ligtil. Sagen trak ud på spørgsmålet om, hvem der skulle betale kunstneren et i øvrigt yderst rimeligt honorar. Det fik meget uheldige følger, fordi ministerier og styrelser snart begyndte at gå deres egne veje. Givetvis under indtrykket af nedskæringspolitikken søgte en række offentlige myndigheder, hvis berettigede virke der aldrig tidligere havde været principiel tvivl om, at »profilere sig« ved hjælp af design, og enten forkastede man helt de traditionelle statskendetegn eller anvendte dem undertiden på en misforstået eller respektløs måde. Institutionerne opfattede det åbenbart sådan, at de befandt sig i en konkurrencesituation. Topembedsmænd antog synspunkter og vurderinger fra

Allerede i 1937 tegnede arkivar Hallvard Trættemberg de versioner af det norske statsvåben, der siden har været anset for klassiske og placerer norsk offentlig heraldik på et højt niveau.

Kulturministeriet

Kulturministeriets brevhoved komponeret af Erik Ellegaard Frederiksen er præget af enkelhed og styrke. Et stykke god, dansk kultur.

forretningslivet for at synliggøre deres institutioner. De henvendte sig til designfirmaer, der arbejdede med succes for erhvervslivet og til tilsvarende priser. Offentlige myndigheder fik smarte »logo'er«, der ligner dem, private forretningsforetagender benytter. Men århundredgammel heraldisk tradition og suverænitetsymbolik passer dårligt ind i dette mønster.

I 1991 erhvervede Kulturministeriet Aage Wulffs version af statsvåbenet og kronen i de nødvendige varianter i sort-hvid og i farver. En af landets førende grafikere af den klassiske skole, Erik Ellegaard Frederiksen, har komponeret nyt brevpapir til ministeriet med anvendelse af det nytegnede våben. Våben og krone er på trods af fænomenernes høje ælde særdeles levedygtige symboler. Heraldikkens stil og traditionspræg gør den velegnet for offentlige myndigheder, hvis kendetegn bør udstråle autoritet og historisk kontinuitet. Staten skal, også hvad angår ydre kendetegn, fremstå som det, den er. Det er rimeligt og praktisk i forhold til borgerne, og i en tid med stadig stærkere internationalt samkvem er det vigtigt, at danske autoriteter giver sig til kende på en utvetydig måde svarende til nationalitet og status.

Kulturministeriet har vist, at det offentlige ikke behøver at ligge under for modepræget reklameteknik, men at en talentfuld fortolkning af traditionsrig emblematik på den naturligeste måde bidrager til at skabe respekt om en statsinstitution, fordi våben og krone udtrykker dens væsen.

Nils G. Bartholdy

Heraldisk litteratur siden sidst

Engelska torneringar

Juliet R V Barker: *The Tournament in England, 1100-1400*; 1986; 206 sidor; 234 × 156 mm; pris £27.50; ISBN 0-85115-450-6. Boydell & Brewer Ltd, P O Box 9, Woodbridge, Suffolk IP12 3DF.

Första korstågets framgång berodde till stor del på riddarnas förmåga att rida till attack i tätt slutna formationer. Självfallet behövde en sådan krigsteknik övas regelbundet för att fungera väl och det skedde i vad som långt senare fick namnet torneringar. Från att alltså ursprungligen ha fört sig om rena krigsövningar där man använt precis samma vapen, samma rustningar och hästar som i ett verkligt slag, kom torneringarna att gradvis ändra karaktär och bli mer komplexa. Vad som försiggick på torneringsplatsen fick omedelbara återverkningar på de riktiga krigsskådeplatserna. I symnerhet gällde detta rustningen. Parallellt med ökade säkerhetskrav och banbrytande uppfinningar inom smideskonsten, byttes den gamla tunnhjälmen och ringbrynjan sakta ut mot den sk stickhjälm och olika former av stålhar-nesk. Sköldformerna följer även de denna anpassning. Hela utvecklingen innebar större säkerhet men också oändligt mycket högre kostnader eftersom varje stridsform behövde egna specialiserade utrustningar. Vid 1400-talet kan man endast återfinna en liten elit (ekonomiskt stödd av mäktiga beskyddare) på rännarbanan.

Historikern och litteraturvetaren Juliet Barkers doktorsavhandling belyser torneringar i England från början av 1100-talet fram till 1400-talet, då tekniska förändringar infördes som ändrade själva dess natur. Hennes studie är förvisso inte den allra första men den är ändå nydanande ifråga om skärpa i analysen; de arbeten som förut presterats har alla lidit av ett för allmänt perspektiv och att i för hög utsträckning förlita sig på riddarromaner som källmaterial. Följaktligen har det rätt en märkbar apati för ämnet,

men under tiden har medeltidsforskningen gått vidare och det är i denna som Barker har sina rötter.

Förf försöker bevisa vad det var som gjorde att riddarna inte skydde vare sig höga kostnader, fara för liv och lem eller att förvägras en gravplats i vigd jord. En av nyheterna i Barkers avhandling består i att hon påvisar en långvarig och intim koppling mellan riddarromaner och torneringar. Under andra halvan av 1100-talet börjar torneringar förekomma i den ridderliga litteraturen. Oavsett under vilken tidsålder romanfigurerna levde, utmålades de som sin samtids största tornerare och riddarnas vilja att efterlikna sina litterära förebilder var oemotståndlig. Torneringar kom bl a av denna anledning att omhuldas varmt av riddarna själva och evenemangen stod emot 200 års oavbrutet kyrkligt fördömande och ofta även kungligt förbud. Kyrkan ansåg att de lockade riddarna bort från deras egentliga uppgift – att befria Kristi grav; kungamakten tyckte att styrkorna splittrades före och under krigsoperation – lusten att tornera var ofta starkare än viljan att medverka i segdragna belägringar.

Torneringar var till en början förbjudna i England. Riddare som ville delta tvingades sålunda bege sig till kontinenten. Ett första försök att reglera torneringar gjordes 1194 i ett dekret av Richard I. Hundra år senare, 1292, reviderades denna första förordning i Edward I:s *Statuta armorum*. Statuterna handlar bl a om att begränsa det antal vapnare en riddare fick ta med sig i torneringar. Vapnarna fick inte vara fler än tre och skulle bära en återgivning av sin herres vapen för snabb och tydlig identifikation. *Statuta armorum* omfattade även härolderna som vid denna tid ännu var jämställda och konkurrerade med trubadurerna. Dessa två grupper förbjöds bära någon annan beväpning än ett trubbigt ämbetsvärd, och skulle ha en tydligt identifierbar vapenkappa. Häroldernas roll – deras betydelse som organisatörer och

utvecklare av formaliserade torneringar – har annars bara ytligt berörts i boken eftersom ämnet kräver en egen studie.

Före 1194 tornerade ridderskapet på platser där den kungliga auktoriteten var som svagast. Torneringarna var ett användbart vapen i händerna på dem som stod i opposition till kronan. De kunde arrangeras av rivaliserande baroner eller där det fanns politiskt missnöje. Exempel på detta uppträder i samband med den revolt som ledde fram till undertecknandet av *Magna charta* 1215. De rebelleraende kronvasallerna möttes under täckmantel av en tornering för att dryfta sina bekymmer och demonstrerade genom sin hevåpnade närvaro deras styrka gentemot kung John. Torneringarna beredde också gyllene tillfällen att ointetgöra politiska motståndare eftersom det var nära nog omöjligt att bevisa hanemannens egentliga avsikt. I rätta händer skulle de, vilket kungarna av England mycket snart insåg, bli en ovärderlig propagandamaskin. Att kunna kontrollera patronatet blev därför en fråga av yttersta vikt och det är detta som gör torneringarna till något mer än blott och bart en sport.

Skillnaden mellan de engelska och franska regenternas perspektiv är intressant. Den engelske kungen struntade i påvens förbud. Han valde i stället att själv reglera torneringarna och fick på så sätt ett instrument att stävja resningar i olika landsändar. Den franske monarken såg mer eller mindre mellan fingrarna och det skulle dröja innan man insåg fördelarna med en reglering. Den engelske suveränen deltog ofta personligen i torneringar och kom själv att personifiera de ridderliga idealen. Den franske kungen deltog inte annat än som åskådare – kanske ansågs det inte passande att en smord monark kastades i stoftet av sina undersåtar.

Barker menar sig kunna avgöra att det mer än något annat var törsten efter personlig ära på rännarbanan som fungerade som direkt drivfjäder för heraldikens tidiga utveckling och blomstring. Deltagarna lade så småningom ökad vikt vid att just deras personliga insats märktes och blev erkänd – det är ju nästan uteslutande ur torneringarna som det statusfyllda bruket av hjälmprydnader växer fram. På torneringsplanen hade riddaren sin chans att inför allas (särskilt da-

mernas) ögon, tydligt identifierad av sitt vapen, demonstrera sin styrka, hövskhet och sitt mod.

Juliet Barkers arbete utmärker sig särskilt för den detaljerade redogörelsen om torneringarnas första tid. Hennes briljanta sätt att tolka källorna parad med en osentimental men långt ifrån torr syn på ämnet, gör det möjligt för henne att, som man säger, knyta ihop säcken. Boken är utomordentligt väl-skriven och den placerar in torneringarna i hjärtat av den medeltida ridderliga kulturen. Barker förlorar trots utvinkningar aldrig fokus och det är lätt att falla i beundran för den kunskap hon besitter och hennes klara framställningssätt.

The Tournament in England är alltså givande för en heraldiker även om den inte primärt avhandlar specifikt heraldiska spörsmål. Särskilt värdefullt är kanske det avslutande kapitel som ägnas åt olika former av rustningar och handvapen.

Volymen är i 8^{vm} format med anspråkslös men klassiskt skön grafisk formgivning, vilken bidrar till att förhöja själva läsupplevelsen. Att boken är totalt oillustrerad upplever jag, i våra dagars störtflod av bilder, nästan som en befrielse.

Max. Andersson

Periodica heraldica

Liehuwat Värilt. Grundad 1970, utg. Partioheraldikot (Scoutheraldikerna), red. Antti A. Nevala, Hautiaisentie 119, SF-61600 Jalasjärvi. 4 nr/a, hft A5, duplicerad, pren.pris FIM 100,-.

Vapenbilden. Grundad 1976, utg. Svenska Heraldiska Föreningen, red. Carl-Axel Rydholm, Box 88, S-46700 Grästorp. 2 nr/a, hft A5, tryckt, pren.pris SEK 60,-.

Hopealeijona. Grundad 1990, utg. Suomen Heraldinen Seura (Heraldiska Sällskapet i Finland), red. Jukka Suvisaari, Stjärnfallsvägen 33, SF-02240 Esho. T.v. 1 nr., hft A5, duplicerad, distribution endast åt medlemmar.

Framför mig ligger tre periodiska tryckalster med heraldiskt innehåll. Två är finländska, en är svensk, den äldsta har jämmt 20 år på nacken, den yngsta ett pronummer.

Tidskrifterna har mycket gemensamt. De utgör den sammantagna heraldiska periodicafloran i Sverige och Finland. De har samma format och i stort sett samma typografi och layout. De är också alla framsprungna ur likartade pinsamma omständigheter, vilka har sin grund i den beklagliga splittring, vilken sätter sin prägel på heraldiker (och genealoger) i dessa länder.

Liehuvat Värilt (= flygande färger) och Hopealeijona (= silverlejonet) är i huvudsak finskspråkiga. I den förra ingår tidvis resuméer på andra språk, i den senare en svenskspråkig artikel.

Båda de finländska tidskrifterna har till följd av trycktekniken ett undermåligt bildmaterial: i Liehuvat Värilt rikt och varierande, i Hopealeijona knappt.

Liehuvat Värilt utges av scouters och spaltutrymmet upptas till stor del av nya scoutfanor och -emblem. Nyhetsidorna är väl skötta och förändringar i världens flaggor och vapen registreras snabbt. Tonvikten är lagd på flaggor och annan territoriell heraldik. Artiklar av vetenskaplig karaktär ingår inte – lyckligtvis, ty härvid saknar redaktionen helt urskiljning.

Hopealeijona gör intryck av att vara framtingad. Man har med våld velat göra ett alternativ till den äldre konkurrenten. Resultatet är gammal skåpmat med tråkig layout.

Efter att för något decennium sedan ha vunnit internationellt erkännande är den finländska heraldiken nu på väg mot en bottnoterung, om man får döma av publikationsverksamheten.

Däremot har Vapenbildens utvecklat på ett glädjande sätt. Inte bara har det anspråklösa duplikatet utbytts mot en anständigt tryckt tidskrift med goda foton och satta bildtexter. Också innehållsmässigt har Vapenbildens, som började sin bana som ett forum för polemiska angrepp, slagit in på informationens och den heraldiska hävdteckningens sunda bana.

Skribentskaran har vidgats, vilket varit en förutsättning för Vapenbildens fortbestånd. Förutsättningar borde nu finnas för en såväl kvalitets- som kvantitetsmässig expansion, läsarna till förmöjelse.

H.Dgm.

Heraldik og EDB

Harald Nissen og Monica Aase: *Segl i Universitetsbiblioteket i Trondheim (Seals in the University Library of Trondheim)*; Tapir Forlag/Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab; Oslo 1990; 244 sider; 69 illustrationer; pris Nkr. 190 hos Universitetsbiblioteket i Trondheim, N-7004 Trondheim.

Harald Nissens og Monica Aases nye regi-strant over seglsamlingen i Universitetsbiblioteket i Trondheim er et værk, der på flere vigtige punkter fortjener ros.

De to medarbejdere ved universitetsbiblioteket har således med deres systematiske og vidtspændende fremstilling formået dels at producere én for heraldikere, personalbiografer og andre historikere nyttig og nydelig håndbog, der med bedste tydelighed demonstrerer heraldikkens – og sigilliografens – potentiale som historisk hjælpevidenskab. Men dels er bogen også som en ægte frontløber en illustration af, hvorledes heraldikken – både som hjælpevidenskab og i egen ret – kan videreudvikles ved hjælp af de muligheder, som den moderne EDB-teknologi åbner op for.

Det både norsk- og engelsk-sprogede værk er således en illustreret, skriftlig udgave af den af forfatterne udarbejdede EDB-database over den samling segl, som er fæstet til dokumenter, manuskripter og breve i Universitetsbiblioteket i Trondheims arkiv.

Samlingen, der omfatter ca. 1.100 heraldiske og ikke-heraldiske segl, stammer blandt andet fra Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab, hvis bibliotek – sammen med Norges Lærerhøgskoles bibliotek – siden 1984 har udgjort universitetsbiblioteket. Selskabet har da også støttet udgivelsen af værket, der er nr. 1 i selskabets skriftserie.

Bogen indeholder udover en indledning på norsk og på engelsk, der beskriver seglsamlingen og EDB-registreringen af denne, en første hoveddel på 134 sider, indeholdende et hovedregister over seglsamlingen, baseret på den opbyggede database og ordnet efter seglernes ejermands efternavne.

Databasen, som katalogiseringen af seglene, og dermed det foreliggende værk, bygger på, er baseret på en registrering af op til ikke mindre end 12 hovedkategorier af data: (1) navn, (2) titel og (3) fødsels- og dødsår for

den heraldiske person, der har ført seglet, blasonering af seglets (4) skjold og eventuelle (5) hjelmtegn og (6) skjoldholdere. Hertil er så knyttet dokumentets (7) år og (8) opstillingssignatur i arkivet, (9) eventuelle bemærkninger, (10) negativnummer for affotografere segl, (11) bogstaver ved monogramsegel og (12) et ID-nummer.

Det betyder konkret, at det er muligt for brugeren af EDB-registranten at søge på eksempelvis et efternavn, en tinktur, et enkelt skjoldmærke, etc., også selvom de øvrige data måtte være ukendte.

I bogform indeholder værket de samme data for samlingens ca. 1.100 segl, hvoraf 69 er gengivet, som er spredt udover hele sigilliografisens vide felt. Således forefindes eksempelvis 107 institutionssegel for bl.a. konsulater, laug og virksomheder, 147 segl for gejstlige, og segl for mere end 50 militærfolk, 15 amtmænd, 25 fogeder, fire lagmænd, en overbirkedommer, 25 sorenskrivere, og en lang række kendte fyrste- og adelsvåben m.v.

Aldersmæssigt strækker seglene sig fra 1500-tallet til endnu nulevende personer, og geografisk og historisk omfatter de en række ikke-norske, herunder blandt andet tyske og – naturligt nok – ikke mindst danske. Således indeholder seglene da også blandt andet insignier for Dannebrogordenen, Elefantordenen, Hosebåndordenen og Nordstjerneordenen.

Ved de blasoneringer af seglene, der ligger til grund for opstillingen af seglene, har forfatterne med velberåd hu skelet til så fremragende nordiske publikationer som *Nordisk Heraldisk Terminologi* af Jan Raneke, *Norske Slektsvåpen* af Hans Cappelen, *Heraldisk Nøkkel* af Herman Løvenskjold og *Danske Adelsvåbener* af Suen Tito Achen. Resultatet er da også, at blasoneringerne generelt er både så enkle og utvetydige, at det alene er en skam for øjet, at ikke alle segl er affotografert. Tilmed indeholder blasoneringerne meget prisværdigt angivelser af hvilke familier, der har ført de våbenskjolde, der måtte indgå som dele af sammensatte våbener.

Bogens anden hoveddel, på 64 sider, består af tre let anvendelige heraldiske nøgler til seglsamlingen, omfattende én nøgle over skjolde og figurer i segl uden skjold, én over hjelmtegn og figurer over skjoldene, og én over skjoldholdere eller figurer ved siden af

eller under skjoldet – alle med henvisninger til navnene på seglenes ejermand, anført i det foregående hovedafsnit.

Herefter følger meget for tjenstfuldt for forfatterne en oversigt med navnene på dem, der i deres segl har gengivet ordensinsignier, samt en alfabetisk ordnet liste over de i seglene anvendte deviser.

Videre følger i bogens sidste hovedafsnit dels en norsk-engelsk oversættelse af de i hovedregisterets blasoneringer anvendte heraldiske termer samt en engelsk-norsk oversættelse af samme. Mens det første er en særdeles rosværdig og nyttig gestus overfor de forhåbentlig mange ikke-skandinaviske læsere af bogen, er det – for undertegnede – lidt sværere at se, hvad den engelsk-norske heraldiske ordbog skal bruges til. I hvert fald for det foreliggende værk, hvor ingen af blasoneringerne er på engelsk.

Endelig afsluttes bogen med en detaljeret bibliografi, omfattende dels heraldisk, dels biografisk litteratur af relevans for værket.

De umiddelbare kritikpunkter mod bogen er få og små – og alene af teknisk art. Således kunne blandt andet en del af bogens fotografiske seglgengivelser have været bedre belyst.

Men det er detaljer og bør ikke overskygge, at bogen – og ikke mindst det forudgående arbejde – burde blive en forbilledlig inspiration for heraldikere i andre lande til at forberede en EDB-registrering af disse landes seglsamlinger og våbenregistranter.

KuK

Fleip om Columbus

Tor Borch Sannes: *Christopher Columbus – en europeer fra Norge?* Oslo 1991, 236 s., ill., pris NOK 248,-.

Skeptisk åpner jeg den nye bok som påstår at Christopher Columbus var norsk. Skepsisen blir ikke mindre etterhvert som jeg leser. Min konklusjon er at bokens forfatter enten ikke har kontrollert de avgjørende ledd i beviskjeden, eller at han har skrevet boken på fleip og i spøk.

En hærebjelke – bokstavelig talt – i bokens teori er at en norsk slekt *Bonde* skal ha hatt en skråbjelke belagt med tre stjerner som sitt våpenskjold. En skråbjelke finnes nemlig

også i Columbus' våpen, ifølge boken. Trist da bare at Bondes skråbjelke med stjerner for lengst er påvist å ikke være riktig. Boken bygger ene og alene på opplysninger i det gamle dansk-norske adelsleksikon fra 1781–1813.

Men dette leksikonet tok nok feil på mange punkter. Det er velkjent og påvist i det nye adelsleksikonet fra 1904. Skråbjelke-våpenet er der avlivet med kommentarene «kjent», henholdsvis «ikke dansk adel». («Dansk» betyr her også norsk). For ordens skyld: skråbjelke med stjerner kjennes ikke i den berømte svenske Bonde-slekten heller. Alt dette kan man lett skaffe seg rede på ved å slå opp i de bøkene som det er uttrykkelig henvist til i en «bibliografi» bak i Columbus-boken.

Dermed er vel det nødvendige sagt om nivået til påstandene i den nye boken.

Jeg og de bøker jeg har vært med på om norske slekts- og kommunevåpen, er nevnt i bibliografien. Hva bokens forfatter har fått ut av disse to bøkene, er ikke godt å si. Jeg kan ikke se hva det er han mener å henvise til der. For øvrig har boken en helt ny heraldisk betegnelse: «mar (skråbalk)». Dette mystiske ord er hittil ukjent i norsk heraldikk. Det synes å være en ren forvrengning av det engelske ordet «bar» for hjelke og det svenske «balk» som på godt norsk heter skråbjelke.

På dette sviaktende grunnlag konstruerer boken et helt nytt fenomen: «setestedseemblemet mar». Dette skal være dannet av stedsnavnet Sem, utviklet fra Sjøheim og Sælheim, får vi høre. Boken går videre til før heraldisk tid da «marr betyr sjø». Dette «mar» skal ha blitt til skråbjelke og tilogmed ha «hevd i slekten!» Akk, ja. Ikke nok med det. Ifølge boken betyr «mar» en avstamning fra Møre-jarlene. Dermed fører man linjene til både president George Washington og fyrstehuset Oldenburg. Alt fordi de også har våpenskjold med horisontale hjelker. Ikke noe av dette henger i hop. Skråbjelker, stjerner og hjelker i forskjellige kombinasjoner er mye brukte figurer som finnes i tusenvis av europeiske våpenskjold – uten noen forbindelse med hverandre. Dette kan vi se i enhver heraldisk håndbok.

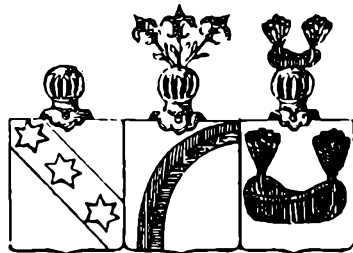
Heraldikken er altså bokens forfatter helt ukjent med. Noe dristig, når bokens påstander hviler på våpenmerkene. Enda verre er

det at alminnelig sunn fornuft svikter i bokens resonnerer. Og *slekthistorien* i boken kan ikke tas alvorlig.

Vi vet at Columbus har en spansk navneversjon, *Colón*. (italiensk versjon: Colombo). I boken får vi høre at navnet går tilbake i 1400 år til en mann «Colonus» i Roma i år 49 e. Kr. Videre går navnet til «kongehuset Kolchos» i Vest-Kaukasus før folkevandringerne, sleiper boken. Slektsoversikten i boken er like spøkefull. Den begynner med en «Heimi» som «tilhørte det norske kongehuset som omkring 115 f. Kr. ble detronisert av aser som erobret Skandinavia». Norsk historie må selvfølgelig skrives helt om, etter disse radikale nye tanker. Dessverre gis ingen kildehenvisninger.

La gå da – dette får vi ta som bokens spøkefulle og mytiske del. Men særlig mer seriøst blir det ikke når vi kommer til Columbus' angivelige farfar. Han påstås å være en kjent prest, Jens Pedersson på 1400-tallet i Nordfjord. Jens og hans far, farfar og oldefar er behandlet av vår fremste middelaldergenealog, riksarkivar Asgaut Steinnes, i *Norsk Slekthistorisk Tidsskrift*, (Oslo 1972) bind 23, særlig side 20. Ættelinjen består av norske menn, uten slektsnavn i tillegg til sonendelsen, har Steinnes vist oss.

Disse menn er visst ikke gode nok for Columbus. I boken er de freidig byttet ut med medlemmer av den svenske adelslekten Bonde, selvom de ikke har noe å gjøre med personene i Nordfjord. Boken gjør dessuten kong Karl Knutson Bondes gamle grandonkel Peder til kongens fetter. Peders datter Margrete blir sagt å ha det fatale skråbjelke med stjerner-våpenet. Vips, her er beviset på Bonde-avstamningen! De slektslinjer som

Til venstre det fiktive og til høyre det riktige Bonde-våpen. – Fra Adelsleksikonet, 1813.

lanseres slik er naturligvis ukjente i de mange bøker og artikler om utforskningen av den svenske Bonde-ætten. Det samme gjelder et par andre fantastiske påstander om Columbus' slektslinjer til Norden. Ut fra navnelikhet trekkes forbindelser fra noen italienere til påståtte medlemmer av slektene Bonde, Galle og »Roos av Ervalla«. Personene er ikke nevnt i de utførlige slektsoversiktene som finnes i tilgjengelig litteratur.

Columbus' far og mor slipper heller ikke unna forforskningen. Faren skal være av ætten Bonde og moren »Roos av Ervalla«. Denne oppsiktsvekkende nyhet har ingen andre forskere kjent til eller en gang antydnet. Vel, nyheter om fortiden dukker jo stadig opp. Bare synd da at den nye boken ikke har annet å fare med enn det avslørte våpenskjold og noen hjemmestrikkede »oversettelser« av foreldrenes navn. Veveren (latin: textor) Domenico Colombo i Genova blir vridd til »Dominicus Bonde«; et hittil ukjent navn i Norge, Danmark og Sverige. Denne mann påstås identisk med en forøvrig ukjent skatteoppkrever (taxator) Dominicus i St. Columba-klosteret på øya Iona i Irskesjøen. Dette sterke krumspring gjøres angivelig fordi klosteret var »administrert av erkebiskopen i Nidaros«.

Like luftig er bokens forforskning av Columbus' mor, Susanna Fontanarosa. Navnet hennes er friskt oversatt til »Susanna Roos av Ervalla«. En god spøk – hele navnet »Roos av Ervalla« ble nemlig ikke brukt av slekten selv. Navnet er bare en praktisk betegnelse som er laget av senere historikere.

Ikke mere alvorlige er bokens personer »Vilhjalm Bonde« (fritt oppdiktet), »William Nygaard« (ja, ikke forleggeren, men oversettelse av en fransk 1400-talls admiral,

Guillaume de Casenove), de »to pavefamilier er forbundet med Nordfjord« (»Jon pave Thorkellson« står det faktisk i boken, og ætten Smør), og mange, mange flere mystiske mennesker.

Et hjertesukk til sist: hvorfor tar boken fra oss Kristoffer Trondsen (Rustung)? Han omdøpes plutselig til Galle, denne berømte sjørøver og admiral, »Rustungen«, som er stamfar for mange av oss på Østlandet, Vestlandet og adskillige andre steder.

Men for øvrig er boken meget pent og kostbart utstyrt. Den er skrevet lettlest og underholdende. Jeg tror ikke vi behøver å ta bokens heraldikk og genealogi alvorlig, men se dette heller som en gøyal fabel.

Hans Cappelen

Ryska flaggor på postkort

Ilkka Kantola – Kari K. Laurila – Teuvo Termonen: *Postkort från ofärdsåren, del 2, Flaggor till sjöss. 2.2. Kejsardömet Rysslands och storfurstendömet Finlands flaggor*. Vammala 1989. Hft, 272 ss, ill i sv-v o färg. Distribution Collegium Heraldicum Fennicum, Box 3, SF-01661 Vanda, pris FIM 200,-.

Det ambitiösa projektet om ofärdsårens (1899–1917) heraldiska postkort har hunnit till del 2.2. Jag hänvisar till min recension av del 2.1 i Heraldisk Tidsskrift 60, 1989 med ett viktigt tillägg. Här beskrivs och avbildas ryska marina flaggor och befälstecken samt segelklubbflaggor, vilka såvitt jag vet aldrig tidigare förekommit annat än i ryska verk. För intresserade av rysk flaggkunskap öppnas här helt nya perspektiv. Texten är som förut finsk-svensk-engelsk.

H. Dgm.

HERALDISK TIDSSKRIFT

udgives af Societas Heraldica Scandinavica, hvis medlemmer modtager det gratis. Der udkommer to numre årligt, i marts og oktober. Medlemskab koster pr. år Dkr. 170. Medlemskab én gang for alle (kun for personer): det 20-dobbelte.

Indbetaling sker bekvemtest gennem dansk postgiro 6 11 23 74. Societas Heraldica Scandinavica, cand. phil. Susanne Vogt, Bernhard Bangs Allé 8, 2000 Frederiksberg, Danmark. Ved indbetaling på postgiro bør også i Sverige, Norge og Finland anvendes de danske girokort, som selskabet sender til medlemmerne. Girokortene lyder på Dkr. og gælder for Dkr., men indbetaling sker naturligvis i det pågældende lands egen mønt.

Ældre numre af tidsskriftet

Numrene 1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 19, 20, 29 og 35 er udgået. Alle øvrige numre kan stadig fås. Priserne er som følger, excl. porto: Til og med nr. 30, pr. stk. Dkr. 10. – Fra og med nr. 31, pr. stk. Dkr. 35. – Fra og med nr. 34, pr. stk. Dkr. 40. – Fra og med nr. 38, pr. stk. Dkr. 50. – Fra og med nr. 43, pr. stk. Dkr. 62,50. – Nr. 49–50 (jubelæumsskriftet) Dkr. 296. – Fra og med nr. 54, pr. stk. Dkr. 75. – Fra og med nr. 58, pr. stk. Dkr. 80. – Fra og med nr. 61, pr. stk. Dkr. 85.

Heraldiske Studier nr. 1. Knud Prange: Väbenanetavler. Dkr. 37,50 (excl. porto).

Heraldiske Studier nr. 2. J. C. Bille Brahe: Gravmindernes Vidnesbyrd. Dkr. 50,00 (excl. porto).

Heraldiske Studier nr. 3. Ole Rostock: Nøgle til 808 skandinaviske skjoldholdere. København 1990. Dkr. 60,00 (excl. porto).

Heraldik i Norden (= Heraldisk tidsskrift nr. 49–50). Dkr. 296,00 (excl. porto).

Redaktør:

Greve Poul Holstein, Livjærgade 29⁴, 2100 København Ø, Danmark.

Redaktionsudvalg:

Tandlæge Per Hougaard, Asylgade 6, 4000 Roskilde, Danmark.

Konstnären Karl-Gustav Hedberg, Hoplaksvägen 12 B 30, Helsingfors 33, Finland.

Førstebibliotekar Harald Nissen, Dalen hegeby 54, 7000 Trondheim, Norge.

Greve Erik Spens, Berguddsvägen 5, 182 33 Danderyd, Sverige.

Amtsdirektør, cand. jur. Ernst Verwohlt, Strandengen 4, 4000 Roskilde, Danmark.

Skrivende medarbejdere i dette nummer:

Förlagsfaktor Max. Andersson, Dannemoragatan 18, v tr, S-113 44 Stockholm, Sverige.

Arkivar, cand. phil. Nils G. Bartholdy, Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9, DK-1218 København K, Danmark.

Advokat Hans Cappelen, Sørkedalsveien 6, N-0369 Oslo 3, Norge.

Riddarhusgenealog Henrik Degerman, Irjala Gård, SF-03400 Vichtis, Finland.

Kontorfullmektig Kolbjørn Ekkje, N-5520 Sveio, Norge.

Journalist, cand. phil. Peter Kurrild-Klitgaard, Matthæusgade 16, 2. sal, DK-1666 København V, Danmark.

Fil. dr. h. c. Åke Nisbeth, Ymsenvägen 10^{VIII}, S-12 142 Johanneshov, Sverige.

Häradshövding Bo Tennberg, Skolhusgatan 38 A 12, SF-65100 Vasa, Finland.

Heraldisk Selskabs styrelse:

Arkivar, cand. phil. Nils G. Bartholdy, Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9, 1218 København K.

Forskare Tom C. Bergroth, Slotsgatan 33 D, 54, 20100 Åbo, Finland.

Advokat Hans Cappelen, Sørkedalsveien 6, 0369 Oslo 3, Norge.

Greve Poul Holstein, Livjærgade 29⁴, 2100 København Ø, Danmark (redaktør).

Journalist, cand. phil. Peter Kurrild-Klitgaard, Matthæusgade 16, 2. sal, 1666 København V, Danmark.

Statsheraldiker Clara Nevéus, Riksarkivet, Box 12541, 102 29 Stockholm, Sverige.

Universitetslektor, mag. art. Knud Prange, Degnemose Allé 26, 2700 Brønshøj, Danmark (formand).

Dr. h. c. Ole Rostock, Sigmundsvej 8, 2880 Bagsværd, Danmark (sekretær).

Flv. departementchef Birgir Thorlacius, Bólstaðarhlíð 16, Reykjavík, Island.

Antikvar, cand. mag. Allan Tønnesen, Godthåbsvej 79, 1. sal, 2000 Frederiksberg, Danmark.

Cand. phil. Susanne Vogt, Bernhard Bangs Allé 8², 2000 Frederiksberg, Danmark (kasserer).